Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 16 (10913) | 1979 чылдың январь 19, пятница | 1925 чылда чидезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

СОФИЯДАН ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ҮДЭЭШКИН

СОФИЯ. Болгарияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң чалааның өзугаар Болгарияга пайыралдың тур аянчоруун кылган, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко январь 17-де Софиядан чуртунче чаныпкан.

Эш Т. Живков, Болгарияның партиязының болгаш күрүнезиниң өске-даа удуртукчулары: БКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. Филипов, Д. Джуров, И. Михайлов, О. Дойнов, П. Младенов, С. Тодоров, Т. Цолов, Ц. Драгойчева, Болгарияның Чер ажылдыг улусчу эвилелиниң секретары П. Танчев, БКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидат К. Тричков, БКП ТК-ның Секретариадының кежигүннери, албанның өске-даа кижилери эргим аалчыларны аэродромдан чүректиң ханызындан акы-дуңма өзүлү-биле үдээнгер.

Үдекчилериниң арызынга ССРЭ-ниң БУР-да элчиги В. Н. Базовский биле ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң орлакчызы Ю. Л. Брежнев база турган. Ол Болгарияда дыштанып турар.

ССРЭ-ниң болгаш БУР-нуң күрүне туктары-биле шимээн аэродромга хүндүлел таныгылын чыскаваан. Совет Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың Күрүне гимнерин күүсеткен. Аалчыларга пионерлер чечектер тудускан.

БУР-нуң наймылалының муң-муң чурттакчылары совет аалчыларны үдээр дээш аэродромга чыглып келген. Оларның холдарында—ийи чурттуң удуртукчуларының портреттери, бузулбас акы-дуңмалышкы совет-болгар пайыралга алдар болдурган транспарантылар. Софиячылар Леонид Ильич Брежневке диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле байыр чедирип, «БКП — СЭКП!», «Моңге пайырал!» деп кыйгы салып турганнар.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң орлакчызы М. Е. Могилевец олар база чорупкан.

* * *

Л. И. Брежнев биле К. У. Черненко олар ол-ла хүн Тергээн чуртунда чаныш келгеннер.

(СЭТА).

ХУРАГАН БҮРҮЗҮН МЕНДИ ДОРУКТУРАР

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларында хой оолдаашкыны түүктей берген. Ынчангаш эм хойжуларда эңне чымыштыг ажылдың үеин келгени ол. Моон адаанда бөлүк материалдарда хой ажылында ол чугула кампанияның канчаар эртип турарын, түс-түс хойжуларының шудургу ажыл-ижин көргүүп турар.

«Ак-Туруг» совхозтуң № 1 хойжу бригадазында (бригадири Кенеп Чычап-оол) хой массалыы-биле оолдап эгелээн. Бо чугула кампанияны организастыг эрттирер, онгу беш чылдың дөртү чылында хой бүрүзүнден хураганны менди алыр дээш, малчыннар болдунар бүгү үүлдерни кылып, эрес-шудургу ажылдап турар.

Хүн бүрүзүнде-ле коданнарда хураганнар немежип турар. Баштай төрүттүнген чаш хураганнар онча-менди. Чижээ, Монгуш Хурагандайның коданында—175, Кунгаа Анай-оолда—180, Монгуш Болатайда—260, Опай Анай-оолда —200 хураган менди алдынган.

Хойжуларның дузалакчылары— сакманчылар коданнарда четкилеп келгилээн болгаш чаш хураганнарны доруктурары-биле хүлээп ап эгелээн. Оларның аразында Монгуш Олчакай, Татьяна Шойдаа, Анна Санчажап, Наважап Аяк-Көк болгаш өскелер-даа ышкаш каш чыл улаштыр хураганнар доруктур азыран келген дуржулгалыг дузалакчылар эвээш эвес.

Бо чугула кампания үеинде малчыннарның хандырылгазын экижидер, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш, совхозтуң дирекциязы боттуг хемчегларни алгылаан. Кодан бүрүзүнде мал чемин четчирибиле чедиргеп. Совхозтуң харыысалгалыг ажылдакчылары хой оолдап эгелээн коданнарга график өзугаар дежурныйлап, ажылды боттуу-биле удуртуп, дарый дузаны чедирип турар.

М. БАЗЫР-САДЫ.

Улуг-Хем район.

* * *

Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйларының хойжулары онгу беш чылдың дөртү чылының баштайгы «дүжүдүн» алырынче киришкен. Хойжу бүрүзү-ле чаш хураганнарны онча-менди алырынче күжүн, мергежилин угландырган.

Районда ниитизи-биле 7261 хой оолдаан, оон ынча хураган менди өзүп, доруктуп турар. Хой ажылында чугула кампанияны «Малчын» совхозта эки организастаан. Совхозтуң дөрт хойжу бригадазында төрөөн 4650 хойнуң хураганнары менди алдынган. Малчын коданнарны эргежок чугула үүлдер-биле хандырган, оларга дузалаар сакманчыларны чоруткан.

«Мөген-Бүрен» совхозта хой оолдаашкыны база багай эвес эртип, төрүттүнген чаш хураганнар менди доруктуп турар. Совхозтуң дирекциязы малчыннарга дузалаарының боттуг хемчегларни ап, бүгү үүлдерни кылып турар.

Ажыл-агыйларның хойжулары чаңгыс-даа хураган оскунмас деп сорулганы сылган, эрес-шудургу ажылдап турар.

Д. КУУЛАР.

Мөңгүн-Тайга район.

* * *

Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң хоочун хойжузу, пенсионер Ооржак Кембиловичи Дөртей бир кодан 330 баш төрүүр хойну Саглы бажында кыштадып турар. Ол дуржулгалыг хойжу хой оолдаашкынынга баш удур ыяк белеткеткен. Мал чемин курлавырлап, өдек-кыштаан эки септээн. Чаш хураган доруктурар кажаалы чылыглаан, курган өдекти болуп алган. Ынчангаш төрүттүнген хураган бүрүзүн менди алырының магадылалы турган.

Малчынның хойлары январь эгезинде бээр оолдай бөртен. Ам оон коданында ажыл-ишин хайныккан. Ооржак Кембиловичиниң онгу класс дооскан урутлары Клава биле Галя ада-иезинге дузалажып, сакманчы болуп, чаш хураганнарны доруктурып турар.

К. КАРТЫГ-ООЛ.

Өвүр район.

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

1979 чылдың январь 17-де эртенгиниң 8 шакта Совет Эвилелиниң чонуң Бүгү-эвилел чизези эгелээн. Чижээ, найысылал Москвага чон чизези Камчатка-биле деңге эгелээн. Оожум океанның эринге январь 16-да 23 шак турда, Москвага январь 17-де эртен 8 шакта чизе эгелээн. Бо чугула политиктиг кампанияны ССРЭ-де 900 муң ажыг кижи чорудуп турар.

Чонуң Бүгү-эвилел чизезинге хамаарышкан ажылдар бистиң республикада калбарган. Бистиң тускай корреспондентивис бо ажылдың дугайын чугаалап бээрин Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң начальниги чон чизезиниң талазы-биле орлакчызы **Мария Стефановна Ондардан** дилээн.

— Чонуң бо чылгы Бүгү-эвилел чизезиниң ужур-дузазын «Шынның» номчукчуларынга таныштырарын силерден диледим, Мария Стефановна.

— Амгы чизе политиктиг болгаш улус ажыл-агый ужурдузалыг кампания болур. Оон материалдары 1970 чылда эрткен чизениң соонда үеде Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алганы чедишкиннериниң чайынаанчак херечизи болур.

В. И. Ленин чонуң чизезин ыяк кылырынче улуг кичээнгейни угландырып чораан. **«Чизе материалдары болза бүдүргени-даа, совет аппараттарны-да республикаларның план өзугаар организастаарын. га эргежок чугула үүл болур»** деп, ол чугаалаан.

Партия күш-ажылчы курлавырларны ажыктыг ажыглаарын хой удаа айтып келген. Бо чылгы чизе күш-ажылчы курлавырларның санының болгаш составының, хар-назынының, ажылдан турар черинниң, эртем-биллииниң болгаш өске-даа үүлдериниң талазы-биле медээлерни бээр арганыг. Ол медээлерге үндезилээш, күш-ажылчы курлавырларны өскертириниң перспективаларын тургузар, планнаашкынны чогаадыр. **«...Чизе херээ ведометво херээ эвес, а Республиканың херээ, совет бүгү албан черлериниң херээ»** деп, В. И. Ленин айыткан.

— Бүгү-эвилел чизезин бистиң республиканың девискээринге эрттирер талазы-биле белеткел канчаар эрткен ирги?

—Бүгү-эвилел чизезинге дузалаары-биле бистиң республикада 117 комиссияларны тургускан, оларның кежигүннериниң ниити саны 800 ажыг кижи боон турар, олар бо хүннерде харысалгалыг даалганы чедишкиннинг күүседи турар.

Тыва АССР-те чизе чорудары-биле барык 1300 хире кижини белеткээн, оларның аразында чизечилер 1009 кижи, а инструктор-контролёрлар 193 кижи. Эрге-чагыргаңы черчерде органнары бо чугула ажылды үнелеп, бүгү таланың дузаламчызын болгаш деткимчезин биске көргүзүп турарын демдеглезе чогуур. Чижээ, найысылал Кызылга чизе кылыр кижилерге телефонуг бажыңны, мебель аймаан, өске-даа чугула үүлдерни тускайлап берген. Республиканың Статистика эргелелиниң харысалгалыг ажылдакчылары чизе херээн контрольдаар, чизечилерге боттуг дуза чедирери-биле чер-черде барган ажылдап турар.

— Мария Стефановна, черниң онзагай байдалын барымдаалаар, оруктан хажыы, транспорт харылзаазы берге черлерге чизени айыткан хуусаадан эрте эгелеп болуруп көргеН болгай, бо талазы-биле үүнү чугаалап болур силер?

— Ындыг харын, эрткен чылдың август айда Каа-Хемде Сизим, Кызыл районда Шынаа болгаш Тожуда Чазылар көдээ Советтериниң чуртакчылыг суурларынга чизени чоруткан болгай. Ол ышкаш январь 5-те мраккы кышталарда чонуң чизезин кыла берген. Ынчаарга январь 11-де Кызыл районнуң Шамбалыг болгаш Кур чер көдээ Советтериниң ырак черлериниде чизениң канчаар чорун турарын база хынап көрдүвүс. Бо көдээ Советтериниң чизечилери автотранспорт-биле хандыртынмааны илерээн. Улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскому бо ажылды кичээнгейден үндүрүпкен болду, ам ол четпести чайладырының хемчээн алган.

— Чизе түүнелин ажылдап кылыры берге болгай, ону Статистика эргелели кайы хире хуусаада тодарадып, ажылдап кылыр ирги?

— Шаандагы шагда бо дээрге эң-не берге ажыл боон турган харын, ам биетер чизе түүнелин дүргеп ажылдаар электрон-саналга машиналарының дузазы-биле кылыр бис. Ынчангаш чизечилер бүрүткел кылырда хынамчалыг болбас болза хоржок. Бүрүткелди багай бижиир болза электрон-саналга машинизиниң ажылдаары бергедей бээр. Баштай келген медээлерни ап көөрге, бистиң чизечилеривис бо негелдени чедар күүсетпейн, харын-даа частырыгларны безин кылып турары илерээн. Ону чайладырының немелде хемчегларын ап турар бис.

Ол ышкаш чизезин кылдыртып турар кижилер чизечилерни аалчы өзү-биле уткып ап, долу болгаш четче харыыларны бээри күзенчиг боон турар. Ол чорук Бүгү-эвилел чизезин чедишкиннинг эрттиреринге дузалаар.

— Чизениң эгелээнинің баштайгы ийи хонуунда бо ажыл кайы черлерде эки чорун турар ирги, Мария Стефановна?

— Улуг-Хем районга баштайгы хүнде чизе ажылын алдан ажыг кижи хары угда эгелээн. Школа-интернаттарга, гостиницаларга, эмнелгелерге бо ажылды бир дугаарында чоруткан, чүге дизе ында түр чоруктуң кижилери хой болгай. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуу-биле холбашкан Чаа Шагаан-Арыгга, Чаа Чаа-Хөлге чизени организастыг эгелээн.

Ол ышкаш Каа-Хем районга, үжен ажыг кижи чизени чорудуп эгелээн. Ильингага, Сарыг-Сепке, Көк-Хаакка чизе эки эртип турар.

Баштайгы медээлерден ап көөрге, чизе чер болганда багай эвес чорун турар. Чонуң өзүп-көвүдеп турары-даа, эртем-биллииниң бедип турарыдаа илереп орар. Ол үүлдер бисти өөртүп турар.

Статистика эргелелиниң телефон, телетайп хорекселдери кызыг-чай чок ажылдап турар. Медээлер үзүктел чок кээп-турар...

«Өөк» совхоз—республиканың эң хоочун ажыл-агыйларының бирээзи. Бо хүннерде ында көдээ ажыл-агый машиналарының септелгези кидин түүк чорун турар. Бо хүннерге чедир совхозтуң чээрби сес тракторлары шуут белен болган. Бүгү иливрлерни шуптузун септээн, андазынарны, лущильниктерни септеп доозар дей берген.

Совхозтуң машина-трактор мастерскаазында (эргелекчизи Н. К. Михайлов) ажыл график өзугаар чорун турар. 1979 чылдың часкы хову ажылдарынга техника белеткелин чогуур хуусаазында доозар дээш чарыш калбарган. Оруспай Байыр, Александр Алба, Александр Хандыкгай, Николай Толстиков олар септелгени февраль айга чедир доозар дээш чыныгың мурнуку одуруунда чорун турарлар.

ЧУРУКТА: совхозтуң мурнакчы трактористи О. Байыр (оң талазында) В. Усколик-биле эолчегли машинаны септеп турлар.

Чурукту А. ЗАЙЦЕВ тыртырган.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы В. В. Кузнецовтуң даргалаашкыны-биле январь 17-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болуп, күрүне амыдыралының чамдык чугула айтырыгларын көрген.

Чонуң Бүгү-эвилел чизезиниң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң начальниги Л. М. Володарский дыңнадыг кылган.

Чонуң Бүгү-эвилел чизезин эрттирерде күрүнениң статистика органнарынга бүгү хемчег-биле дуза чедирери, организас-массалыг болгаш тайылбырлыг эргежок чугула ажылды боттандырыр, ол ажыл-херекте совет хой-ниитин хандыкшыдарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бодунуң доктаалы-биле улус депутаттарының Советтеринге болгаш оларның күүсекчи комитеттеринге дааскан.

Эрге-хоойлуну камталаар болгаш эрге-чурумнарны үрээр чоруктар-биле демисел дугайында Хоойлужудулганы прокуратура болгаш иштики херектер органнарының ажыглап база сагып турарының практиказының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

ССРЭ-ниң Чиңгине прокуроры Р. А. Руденконуң, ССРЭ-ниң иштики херектер министри Н. А. Щелоковтуң илеткелдерин Президиум дыңнаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының Хоойлу-дүрүмнер саналдаар комиссияларының эдериҥ илеткелин Эвилел Совединиң Хоойлу-дүрүмнер саналдаар комиссиязының даргазының оралакчызы Н. Т. Козлов кылган.

Социалистиг хоойлуну болгаш эрге-чурумну быжыглаарының айтырыгларынче Коммунистиг партия биле Совет күрүне аажок улуг кичээнгей салып турарын хуралга демдеглээн. Ол айтырыглар СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозунуң, эш Л. И. Брежневтиң шуут бодунуң кол кичээнгейинде үргүлүү турар. ССРЭ Конституциязының үүлдериниге холбаштыр эрге-хоойлуну хандырар болгаш эрге-чурум үрээр чоруктар-биле демисел талазы-биле прокуратура болгаш иштики херектер органнарының ажыл-чорудулгазын улам ыңай сайзырангайжыдары, оларның ажылдакчыларының харысалгазын база инициативазын бүгү хемчег-биле күштелдирери онза чугуза болуп бар чыдар. Кеминг үүлгедиглерин болдурбас болгаш илередир талазы-биле ажыл-чорудулганы сайзырангайжыдарының эргежок чугулазынче ССРЭ-ниң Прокуратуразының болгаш ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң кичээнгейин угландырган. Боттарының эргезинде иштики херектер органнары улус депутаттарының Советтериниң талазыдан удуртурунуң деңнелдин бедидериниң эргежок чугулазын аймыкан.

Президиумнуң хүн чуруумунда—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыжыныг, даштыкы чурттарның күрүне эргечагыргалының дээди органнары-биле харылзааларын боттандырып келгениниң түүнелдериниң база 1979 чылда ол харылзааларны хөгжүдериниң дугайында айтырыг. Ол айтырыг дугайты дыңнадыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даргазы, ССРЭ-ниң Парламент болуунуң даргазы А. П. Шитиков кылган.

Даштыкы парламентарийлер-биле харылзажылгаларны калбартып хөгжүдери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазында чугула черни эдеп, чурттар болгаш улустар аразынга бүзүрежилгени быжыглаарының чаагай херээнге бараан болуп турарын хуралга демдеглээн. Дүшкүүрлүг торуктуң чавырлыышкынын хандырарынга, тайбыңны хандырарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң өске чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитин ажылдакчылары-биле, парламентарийлери-биле ужуражыышкынары база беседалары онза ужур-дузалыг.

Доктаамал комиссияларының харылзажылгаларын, делегейниң парламент шуулганнарын, парламентилер аразында эвилел органнарының хуралдарын кириштир даштыкы парламентарийлер-биле кады ажылдажылганың болгаш санал-оналдар солчуруунуң янзыбүрү хевирлерин налбаа-биле ажыглаарын чогумчалыг кылдыр көрген.

Конституциниң депутаттар ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан принциптерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиге соңгулдалар дугайында Хоойлунуң болгаш депутаттарының эргехүлээлгелериниң дугайында Хоойлунуң үүлдерин амыдыралга боттандырып чорударының чамдык айтырыгларын чугаалашкан. Чижээ, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының шынзылгаларын болгаш хөрек демдектерни кылырының айтырыгларын көрген. Хүн чуруумунуң ол пуштузун дугайты дыңнадыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе кылган. Чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

Күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын хуралга көрген.

(СЭТА).

соңгулдага уткуштур

ОКРУГ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДАРЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-де 11 соңгулда округтарының соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралдарын эрттирери үргүлчүлеп турар. Ындыг хуралдар дүүн үш округка болгулаан.

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ № 650 СОҢГУЛДА ОКРУГУ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунда кирип турар күш-ажылчы коллективтериниң, хой-ниити организацияларының 300 чыгыы төлөөлекчилери дүүн, январь 18-те Чадаанының Культура бажыңынга чыглып келген. Округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралын Чөөн-Хемчик райкүүском даргазы Б. Б. Чюдюк ажыткан соонда, хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш Л. И. Брежневти баштадыр бир үн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар болгаш аңаа белеткелдериниң чорун турарының дугайында илеткелди СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң ийги секретары Т. Ш. Сарыглар кылган. Илеткелчи ам болур деп турар соңгулдаларның политиктиг ужурутказын, оон ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган соонда эң баштай болуп турарын демдеглээш, округтуң девискээрниде ажылчы чоннар соңгулда кампаниязынга идепкейлиг киржиш, аңаа чедишкиннинг ужуражыр дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турарын чугаалаан. Илеткелчи оон ыңай ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунда депутатка кандидаттарга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле «Октябрь 30 чылы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Хеймерек Бадыевна Куулар депшиттиргенин чугаалааш, Х. Б. Куулардың допчу намдарын чыылганнарга таныштырып, депшиттиргеН кандидаттарны деткиринче чөвүлел хуралдың киржикчилерин кыйгырган.

Соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралынга санал берген «Октябрь 30 чылы» совхозтуң экономизи К. Б. Монгуш, Карл Маркс аттыг совхозтуң тудугжузу Д. Б. Монгуш, № 463 КМК-да бригадир Б. М. Сат, «Алдан-Маадыр» совхозтуң директору Д. С. Куулар, Чадаана хөмүр-даш разрезинде слесарь М. Д. Хабаров, районнуң харылзаа белдириниде парторганизация секретары В. Я. Гоголь, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары М. И. Ондар депутатка кандидаттарны бир эп-сеткилдиг деткээннер.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунудан депутатка кандидаттар кылдыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневти болгаш «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу Хеймерек Бадыевна Куулар депшиттиргенин деткиир дугайында шиитпирни бир үн-биле хүлээп алган, ол округка бадыладырыга чөпшээрел бээрин кандидаттардан дилээн.

Округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы депутатка кандидат Х. Б. Куулардың бүзүреттиргеН кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыг хүлээп алган.

* * *

КЫЗЫЛДЫҢ БАРЫЫН ТАЛАКЫ № 646 СОҢГУЛДА ОКРУГУ

СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залында дүүн кижи хой чыылган. Хой-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың барыын талакы № 646 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралынга келгеннери ол. Хуралды СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. И. Пожидаев ажыткан.

Диңмиттиг адыш часкаашкынының адаа-биле чөвүлел хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев баштаан СЭКП ТК-ның Политбюрозун чөвүлел хуралдың киржикчилери бир үн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында илеткелди Кызыл хооркүүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар кылгаш, Кызыл хоорайның ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге улам сорук кирип, беш чылдың үшкү чылының планнаг онаалдазын болгаш бедиткен хүлээлгелерин чедишкиннинг боттандырганын демдеглээн. Ол ышкаш ам болур соңгулдаларга белеткелдер ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик - көдүрлүүшкүнүнүң байдалында эртип турарын онзалаш чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың барыын талакы № 646 соңгулда округунудан депутаттың кандидалынга ССРЭ-ниң геология министри Евгений Александрович Козловскийни депшиттиргенин ол дыңнаткан.

Хуралга санал бергеннер—Тываның комплекстиг геология шинчилел экспедициязының кол геологу А. А. Подкаменный, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң начальниги Ю. М. Евдокимов, «Кызыл үлегиур тудуг» эргелелиниң тудугжулар бригадири К. К. Күжүгет, пассажирлер АТБ-зиниң карбюраторжузу Х. С. Сат, ТДЛТЭШИ-ниң директору Ю. Л. Арапчын олар боттарының коллективтериниң ажылжын чугаалавышаан, депутатка кандидатты бир эп-сеткил-биле деткээннер.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери ССРЭ-ниң геология министри **Евгений Александрович Козловскийни** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың барыын талакы № 646 соңгулда округунудан депутатка кандидат кылдыр депшиттиргенин деткиир дугайында шиитпирни бир үн-биле хүлээп алган болгаш ол округка бадыладыры-биле бодуунуң чөпшээрелин бээрин дилээн.

Соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы депутатка кандидаттың бүзүреттиргеН кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыг хүлээп алган.

* * *

БИИ-ХЕМНИҢ № 653 СОҢГУЛДА ОКРУГУ

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунда кирип турар Бии-Хем, Каа-Хем районнарының ажылчы чоннарының коллективтериниң болгаш хой-ниити организацияларының төлөөлекчилериниң соңгулда мурнунуң округ чөвүлел хуралы январь 18-те Тураның Культура бажыңынга болган. Хуралды Бии-Хем райкүүском даргазы М. К. Дамчай ажыткан. Чөвүлел хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш Л. И. Брежневти баштадыр бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында илеткелди СЭКП Бии-Хем райкомунуң ийги секретары А. А. Салчак кылгаш, совет демократиязының улусчу утка-шыпарын тайылбырлап, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларының белеткелдерин ийи районнуң ажылчы чоннарының идепкейлиг киржилгези-биле, СЭКП-ниң XXV съездиниң, ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, онгу беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалдарында чорун турарын демдеглээн. Илеткелчи оон ыңай ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунудан депутаттың кандидалынга **Николай Алексеевич Пилюгинни** депшиттиргенин бир эп-сеткилдиг деткээн дугайында доктаалды хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган, бо округка бадыладыры-биле бодуунуң чөпшээрелин бээрин депутатка кандидаттан дилээн.

Чөвүлел хурал депутатка кандидаттың бүзүреттиргеН кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыг хүлээп алган.

Культура бажыңының боттывыңыр ураан үүлүнүң артистери хуралдың киржикчилериге солун концерт көргүскен.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары В. А. Чигарских, «Сельхозтехниканың» Бии-Хем каттыжышкынының эргелекчизи А. П. Шуленов Тураның № 2 ортумак школазының башкызы И. Н. Хелиноол, «Тыва суг-тудуг» трестиниң Каа-Хемде № 3 КМК-зының бызаңчы-бетонщиги А. П. Бондарев, «Өөк» совхозтуң хойжулар бригадири Н. В. Куанепоэ олар хуралга санал бергеш, депшиттиргеН кандидатты бүрүн деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунудан депутаттың кандидалынга **Николай Алексеевич Пилюгинни** депшиттиргенин бир эп-сеткилдиг деткээн дугайында доктаалды хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган, бо округка бадыладыры-биле бодуунуң чөпшээрелин бээрин депутатка кандидаттан дилээн.

Чөвүлел хурал депутатка кандидаттың бүзүреттиргеН кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыг хүлээп алган.

Культура бажыңының боттывыңыр ураан үүлүнүң артистери хуралдың киржикчилериге солун концерт көргүскен.

Чарыштыг ажыл-агыйлар

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ДЕҢНЕШТИРГЕШ...

1979 чыл—СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин практика ыырынга боттандырып эгелээривистиң чылы болур дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ол Пленумга онза чугулалап айыткан. Ажыл-агыйлар онгу беш чылдың эрткен үш чылдарының түңнелдерин бүгү талаалыг сайгарып, чаа хүлээлгелерни ап, социалистиг чарыштыг коллективтери-биле көргүзүглерин деңнештирип, дүүштүрүп турарлар.

Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың эрткен үш чылында чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Ажыл-агый күрүнеге сүт садар планын 118 хуу, мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрерин—103, чылгыныын—103, тевенин—102 хуу күүсеткен. Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле совхоз база шудургу ажылдаан.

Чоокта чаа совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң хуралынга эрткен үш чылдың түңнелдерин хандыр анализтеп көргеш, чаа сорулгаларны тодараткан. Чамдык эки көргүзүглерни совхоз чедип алырынга социалистиг чарыш дузалаан деп түңнелди кылгаш, аныа иletкел кылган профэвилелиниң ажылчын комитединиң даргазы В. Х. Сагды чаржып турары «Кара-Хаак» совхоз-биле баян-колчуларның көргүзүглерин деңнештирип көрген. Күрүнеге сүт садар талазы-биле чаржып турар ажыл-агыйлар эрткен чылын деңболуп, планын 118,2 хуу күүсеткилээн. Эт садар талазы-биле планын кайызыдаа күүсетпээн; баян-колчулар чаржыкчыларын бичин ажып, планныг онаалдазын 92,4 хуу чедирген, а кара-хаакчылар 71,4 хуу боттандырган, дүк садар планын кайы-даа совхоз 83 хуу чедирген. Малдан алыр продукцияны бүдүрер талазы-биле баян-колчулар мурнай берзелаа, оон чаш төлүн онча-менди доруктурар талазы-биле чаржыкчыларынга четпээн. Малдың баш санын өстүреринге «Х Улуг хурал» совхоз «Кара-Хаакты» ашкан, ынчалза-даа чер ажылын хөгжүдеринге чаржыкчыларынга олар четпейн барган. Малдың продуктулуун бедидер, мал чеминиң күрлавырын тургузар талазы-биле чамдык чедишкинни баян-колчулар чедип алган.

Ол хуралга чаржып турары «Кара-Хаактын» ажыл-ишчилери «Х Улуг хуралга» келген, а олар боттарының төлээлекчилерин олче чоруткан. Ниити түңнелди балл санап үилүрерге, 30 санны алгаш баян-колчулар тиилекчи болган, а кара-хаакчылар оларга 3 сан четпээн. Чаржып турары ажыл-агыйдан келген мурнакчыларга өртектиг белектерни тутсуп, бо чылын база-ла чаңчыл болган чарыжын үргүлчүлээрин шиитпирлээн.

Хуралдың киржикчилери онгу беш чылдың эрткен үш чылында чедир кылдынмаан түүлдерни хандыр сайгарып көрген болгаш күрлавырларны четче ажыглап турган. **1979 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар. Чер ажылының талазы-биле оон культуразын бедидип, агротехниканың чурумнарын шыңгыы сагып турган, суггаттыг черлерден ортумаа-биле бир гектардан-на 16 центнер тарааны, 100 центнер ногааны, 110 центнер картофельди, кукурузаның 140 центнер ногаан массазын алырын хүлээлгезинде эйыткан. Мында чаа түүлдер база бар. Кара-Тал унунга 50 гектар черге хөй чылдыг сигенни тарыыр, Кара-Булуңга 40 гектар суггарылга системазының тудуун эгелээр база аңаа 350 гектар шөлдүң черин дескилээр, бок үнүштерни аштап арыглаарын агротехниктиг негелделер ёзугаар боттандырар болгаш чемишчидиптелерни чоп ажыглаарының хемчеглерин боттандырар дээш оон-даа өске. Ниитиниң малынга келир кыжын 2199 тонна сигенни, 2000 тонна силосту, 250 тонна сенажты белеткээр, 980 тонна саваңны ажаап алыр сорулганы салган.**

Машина-техниканы чоп ажыглаары мурнунда чылдарда куду деңнелге чоруп келгенин барымдаалааш, бо чылын олче көл кичээнгей салган. Часкы хөвү ажылдарынга ажыглаар техниканың, көдээ ажыл-агый чепсек-херектеринің септелгезин апрель 1-ге чедир бүрүн доозар. Мал чеми белеткээр техниканың септелгези июнь 10-га чедир доозулган турары көрүнген. Ол ышкаш дүжүт ажаап алышкынынга ажыглаар техниканы июль 20-ге чедир септеп доозар ужурлуг.

Малчыннарның ортузунга социалистиг чарышты калбартып тургаш, бо чылын күрүнеге 360 тонна эзтти, 280 тонна сүттү, 74 тонна дүктү садары көрдүнген. Малдың баш санын хоратпас хемчеглерни боттандырып, төрүүр чүс башка онааштыр чаш төлдү — 85 бызааны, 95 хураганны доруктуруп, мыйыстыг бода малдың баш санын дыка өстүрерин чедип алыр.

Перспектива талазы-биле совхоз бүдүрүлгезин кадрлар-биле доктаамал быжыглаарын көрүп турар. Мал ажылынга ажылдаар кижилериң сонуургалын күштелдирери-биле оларның билиг-мергежилин бедидип тургаш, I, II класстың мастеринге оон кижини белеткээр, Баян-Кол ортумак школаның баазазынга III класстың трактерист-машинизинге 35 кижини өөредир. Совхозтуң күсели-биле дээди өөредилге черлеринче үш кижини, ортумак тускай өөредилге черлеринче ийи кижини өөредип чорудары көрдүнген.

Социалистиг хүлээлгелерни хүлээп алган хуралга олурушкан чамдык мурнакчылар санал-оналды бергеннер. Оларның бирээзи 1978 чылда чолаачылар ортузунга чарыштың тиилекчизи Х. Б. Ховалыг бодунуң саналынга мынчаар чугаалаан:

— Эрткен чылын бодумга алган хууда социалистиг хүлээлгемни бүрүн күүседип алдым. Бистиң совхозувус-биле «Кара-Хаак» совхоз чаржып турар. Мен болан көөрүмге үгле ийи ажыл-агый эвес, оларның бригадаларының, фермаларының, харын-даа түс-түс ажыл-ишчилериниң аразынга үгле социалистиг чарышты организастап болбазыл. Ынчангаш мен бозум ук совхозтуң эң эки чолаачызы-биле чаржыр күзелдиг мен. Бо хуралда олуржуп турар «Кара-Хаак» совхозтуң төлээлекчилери ол дугайын оларга дыннадырын күзеп тур мен, бодум тонна-километр талазы-биле бердинген онаалдамны долдур болгаш ажыр күүсетпишаан, чыл дургузунда 1000 кг бензинни камнап алырын хүлээнип тур мен.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ЧОВАГ БИЛБЕС ЧОЛААЧЫ

ЧУРУКТА: О. Борбак-Хүрең.

Үстүү-Ишкиниң бажы. Көжээ, Чаңа хемнериң белдири. Хүүрстигниң бажында чедир кадыр-берт оруктарга торулбас «ГАЗ-66» кыш-чай чок малчыннарга эргежок чугула дус, чарба, аъш-чем продуктуларын, почтаны чедирип, доктаамал чоруп турар. Ишкин малчыннарының чайын, күзүн көжер-дужер, совхоз төвү-биле аргыжар үлгези база-ла ол. Чоокка чедир чүгле аът-биле аргыжар оруктуг турган, терең болгаш шапкын аныыныг, кызыа болгаш хөй кежиглериг хемни ор-кудуп чоруп турар бо машинаны «Сүт-Хөл» совхозтуң хоочун чолаачызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Ондар Борбак-Хүрең башкарып чоруур.

Шоңза характарлыг, кызыл-хүрең шырайлыг, арныңдан хүлүмзүрүг ыраас, улуг-биче кижилерге оюн-баштак чугаалыг бо чолаачы мергежилдиглериниң бирээзи.

Совхоз төвүнден ырак Өртең-Арыгда Кара-Чыраа салбырының малчыннарының садыглыг, мал болгаш кижи эжелгезиниң пунктулары ажылдап турар төвүнче кадыр бар чораш, Ондар Енданович ажылдамыдыралын сонуургап, чугаалашкан жен.

— Кызыл-Тайгага эре баштай машина көргеш, дезип маңнап турган жен—деп, хоочун чолаачы рулюн солгаашаан, хөөрен чорду. Чооргу сыныраа хөжүп, школа доосканы, аныаа ол Сүт-Аксы МТС-ке бызаңнылап турган. Машинадан дезип маңнап турган аныяк эрге ынчалаа чолаачылаар күүсл тыптып келген. 1957 чылда ол күүселин чедип ап, колхозка чолаачылап эгелээн.

— Чаарби бир чыл иштинде муң-муң километр оруктуг эртип, кандыг-даа машинаны эйилев, рульдан салдынмайн ажылдап келдим. Эң соолгу хүлаза алган машинам бо. Дорт чыл иштинде капитал септелге чоккы 170 муң км оруктуг эртип турарым ол. Идегелдиг эт. «ГАЗ-66» келгем соокда илчирбелиг трактордан өске техника өскеевейн турган черниң малчыннары-даа ажырады—деп. Ондар Енданович аңаа бүүргэн техникалын мактап хаммас кижи болду.

Алдыы, Үстүү-Ишкиннер ышкаш кадыр-берт оруктуг черлер районда хөвар. Чоокуң кужу-биле шеф ажылын организастап, чылдың-на орук септелгезин кылып турар. Чолаачы Ондар Сүт-Хөл көдээ Совединиң депутады. Ынчангаш малчыннарның негелде, дилеглерин ой-шаанда күүседир хемчелдерни ап келген.

Ш. КУУЛАР.
АВТОРНУҢ фотозу.

МАРТТЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективинде даанган ажылынга кызымак, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг аныяктар хөй. Оларның бирээзи № 1 автомагазинниң чолаачы-садыгжызы Салчак Мандараа. Ол сес чыл бурунгаар Кызылдың чолаачылар курузун өөренип доосканы, дораан садыгжылар курузун база доозул алган. С. Мандараа бо хүннерге чедир «Малчын» совхозта ажылдап, ырак-чоок малчыннарның чай, кыш чок үүсенчиг аалчызы апарган. Ол ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, районда мурнакчы сэдыгжыларның одуруунда чоруп турар. Эрткен 1978 чылда 96 муң рубльлиг барааның чонга садып саарар тургаш, Чаа Конституцияның бир чыл болган оюнда-ла ол планын ажыр күүсеткен. Ол № 2 автомагазинниң чолаачы-садыгжызы Ортаат Байлаң-оол-биле аразында чарыштыг. Амгы үеде ийи эжишкилер кайызы-даа бо чаа чылдың март айның үлүүнде ажылдап турааолар.

Салчак Мандараа эрткен 1978 чылда партия кежигүнүнге кирген. Оон чуруун Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң хүндүлел самбызында асиан.

ЧУРУКТА: мурнакчы садыгжы Салчак Мандараа.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ООҢ УДУРТКАН ФЕРМАЗЫНДА

Тожу районда «Май 1» совхозтуң сүт-бараан фермазы төп турлагдан ырак өвесте, ийи-де километр хире черде турар. Ол ферманы коммунист Федор Байыр-Белек 20 ажыг чыл дургузунда баштап келген.

Хоочун коммунист, район Совединиң депутады Федор Сенджапович Байыр-Белек ферма удуртуп турган чылдарының дургузунда эки түңнелдерни чедип ап келген. Ол сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери онгу беш чылдың үшкү чыдында алган социалистиг хүлээлгелерни челишкининг боттандырган. Ферма 500 центнер сүт садар план-онаалдазын 673 центнер, азы 134,6 хуу боттандырган. Аңаа сүт бүдүрери 1977 чылдың деңнелиниң сес катап көвүдээн. Бир инекке онааштыр 1150 кг сүт саан алырының планын база күүсеткен. Ферма инектиң баш санын өстүрериниң планын 104,7 хуу ажырган болгаш төрүүр 100 инекке онааштыр 86 бызааны менди доруктурган.

Коммунистиг удуртқан фермазы мал кыштаглаашкынынга үлегерлиг белеткенген. Ында мал чеми четчир, кажаа-хораа чыдыг. Кышкы үеде сүт саалдазын кудулаттпас, онгу беш чылдың дөртү чылында улам-на хөй сүттү бүдүрер болгаш онгу күүсеткен садарының планын ажыр күүседир дээш, бүгү-ле түүлдерни кылып турар. Ферманың саанчыларындан Кол Чашпаяк, Кол Дамдылаа, бызаа ажаакчызы Бараан Даш-Уруг олар эки ажылдап турар.

Ам ферманың коллективи бо чылдың чаа хүлээлгелерин алган, саанчыларның ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Ында мал кыштаглаашкыны эки эртип турар. Бо бүгүге коммунист Федор Байыр-Белектиң үлүг-хуузу улуг. Ол коллективтиң ажылын мергежилдиг удуртуп, чарыштың ажык, дээштиг болуруун чедип ап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Тожу район.

Коммунист дугайында чугаа

ЭЭЛЧЕГ НАЧАЛЬНИГИ

Аныяк коммунист Владимир Юсуповтуң удуртуп турары ээлчег ынчан хежээкиниң алды шакта ажылдап эгелээн. Хадып турар болгаш, ол дүн аажок соок болган. Харлыг дүвүлүг хат арын-башты ажыңнадыр шаан турар.

Комбинаттың даг-дүгү үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң цегинге ол кежээ кирип кэриниске чылыш кылды. Маңаа кирип көрбээн кижиге, девиденчиг-даа хире. Ол улуг цехтың бүгү каттарында машиналар, улуг дерилгелер хары угда ажылдап кэрде диниттиг. Оон-моон салгын-сырын кооладыр үрүп, механизмнер шимээргеп кэар, дериг-херектелдериниң хөйү-даа аажок. Даг-дүгүн даштан адырып, үүрмектеп-сорттаан турар дерилгелерни, механизмнерни ажылладып турары ол. Чамдык улуг долгандырыгдарның чаныга чеде бээрге, кижиниң чугаазы дыңналбайн баар.

Шалыпчы ажыл-иштиг комсомолчу-аныяктар ээлчээнин бүгү ажылчыннары ажылчын хептерин, бөрттерин кедипкен, кижи-ле бүрүү бодунуң ажылынче кичээнгейин салып, ажылдап турлар.

Маңаа келген дорвен-на Владимир Юсупов-биле таварылга боон ужуражы бердивис. Сиреш мага-боттуг, узун дурт-сыныг, күдер арын-шырайлыг аныяк эрбиле мендилешкенивис соон дарый, дораан-на бистиңбиле чугаалажып эгеледи.

— Эгелээн чаа чылда кайы хире ажылдап тур силер? —деп сонуургадывыс.

— Мактанып база болбас-ла харын, ынчалзажок эрги чылдың планын декабрьнын ортаа үезинде күүседипкен бис. Ол чорук биске улам шалыпкын ажылдаар арганы берген. Ынчангаш чаа чылда базала хол дыңзыг ажылдап тур бис. Бо цехти эргилдир кезин, бистиң ээлчегиниң аныяктары-биле ылап чугаалажып, канчаар ажылдап турарывысты хөрек кырында көрүп болур силер—дейдир.

Чүс катап дыннаарының орнунга, чаңгыс катап көргени дээре дээр болгай. Даг-дүгү арыглаар фабриканың үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң улуг цегинің бүгү каттарын эргидивис. Комсомолчу - аныяктарның шалыпчы ээлчээнин канчаар ажылдап турарын көрүп, билип алдывыс.

Адактың соонда фабриканың оператор өрээлинге келдивис. Ында цехте ышкаш, дааш-шимээн чок. Өрээлдин дал ортузунда болгаш ийи талакы ханазында амгы үеним чаа аппарат херектелдерин тургузуп каан. Оларның кызыл, сарыг, көк, өөк ышкаш баскыыштары чамдыкта өөүн, чырып-ла турар. Комсомолчу Светлана Козлова цехте ажыл кандыг аныылыг чоруп турарын аппараттарының күжү-биле хала чок билип ап, бөрген медээлерни хүлээп ап, ажылын мергежилдиг башкарын ыыр.

Чай аразында шөлээн үеним ажыглап алгаш, коммунист Владимир Юсупов-биле элээн хөөрештивис.

— Даргаының оглу даргаан болур дижир болгай—деп, ол оожум чугаалайдыр.— Ачам хоочун механизатор кижи. Ол тараа-биле хуу-салымын хөлбаштырып, дерин төп, чаагай тарааны тарып өстүрүп, ажаажын келген. А мен бодумнуң күштүг күзелимниң соруу-биле алдарлыг ажылчын ангының одуруунда киргеш, ажылчын болганым бо.

Ол чугаазын чамдыкта оожумнадып, боданып, хулумзуруп каап олур.

— Ак-Довурак хоорайга үш чыл мурнунда келдим. Кызылдың политехникумун доосканы, «Тыва даг-дүгү» комбинатка баштайгы кушажылчы базымым эгелээним ол чүве—дээш, ол чанында турган улуг аппаратче топтап көрүп каап, бодунуң ажыл-ишчи аныяк өөрүнүн дугайын база чугаалап олурду. Дерилгелер машинистери аныяк коммунист Зоя Күжүгет, Роза Дөнгак, цехтің дежурный электригги Александр Качаев, рудалар үүрмектедир ажылчын Виктор Монгуш дээш өскелерге-даа чоргаарланыр бис. Комсомолчу-аныяктарның ийиги ээлчээнде шуптту 24 аныяктар бар. Олар шуптузу үеним негелдезибиле ажылдап база чурттап чоруур аныяк ажылчынар-дыр.

Ээлчег начальниги Б. Юсупов боду цехтің комсомол организациязының секретары. Эге организацияда 23 комсомолчу бар. Оларның ажыл-хөрээн ол багай эвес удуртуп турар. Олар шуптузу комсомолдуң политөөредилгезинде хаара туттунган. Оларның аразында боттарының профессионал мергежилия, билиин бедидип турарлар база хөй. Чижээ, дежурный электриктер Данил Саая, Александр Качаев олар болгаш өскелер-даа кежээки техникумда база өөренип турар.

Комсомолчу-аныяктарның бо ээлчээ ВЛКСМ-ниң 60 чыл оюнун байырлаалын күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткаан. Ынанчыг олар эрткен чылдың ноябрьда пландан ажыр 4 муң тонна руданы үүрмектеп, сорттаан.

Цехтің бо ээлчээнин аныяк ажылчыннарының ортузунда социалистиг чарыш улам калбарган. Алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар ажылчыннарны шаңнап мактаары, оларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзери чаңчыл апарган. Ол чорук кижи бүрүзүнүн кызымак ажылдаарынга улуг идегни берип турар.

Аныяк коммунист Владимир Юсупов даандырган ажыл-хөрээнге харыысалганы бедин-биле медерен билип чоруур кижилерниң бирээзи. Оон удуртуп турар комсомолчу - аныяктарны и даг-дүгү үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң ийиги ээлчээ ай, квартал санының планын ажыр күүседип турар. Олар бо чаа чылда—онгу беш чылдың шиитпирлиг дөртү чылында—базала улуг-улуг куш-ажылчы чедишкиннерлиг болурунга долу бүүрелдиглер.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

РСФСР-НИҢ АВТОНОМНУГ РЕСПУБЛИКАЛАРЫНДАН

ЯНВАРЬДА— МАЙ ГРАФИГИ-БИЛЕ

Эзилген кач печка иштинден демир кудар хымышче куттула берген: Чебоксарының агрегат заводунуң кач эзилдирикчиги И. Григорьевтиң эзилдиргени графиктен бир шак эрте бергени ол. Камнап алдынган шактары чыл дургузунда пландан ажыр бердинген муң-муң тонна кач болу бээр—мурнакчының уткуштур планы ол.

Чаа чылга алдынган уткуштур планнар Чувашияның эң эки бүдүрүлгелериниң бирээзиниң металлургтарының ажылынга идегелдиг ориентир болуп турар. Беш чылдың үш чылдарының планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ол бүдүрүлгениң кач эзилдирикчидери амгы үеде май айның календары-биле ажылдап турарлар.

Агрегат заводунуң коллективиниң планнары организас-техниктиг хемчеглериниң комплекизи-биле ылавылаттынган. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидиринге цехтериңң техника талазы-биле эде дерилгези, бүдүрүлге күчүлерин болгаш ишчики курлавырларны долузу-биле ажыглаары, хожудап турар ажылчыннар чокка ажылдаар системаны шиңгээткеин догум болуп турар.

Чедишкиниңиң база бир кол чылдагаазы—камналгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш демисел. Бо чылын кодээ ажылагый машиналарынга артык кезектерни планда көрдүнгениниңден ажыр чартык миллион рубльге бүдүрүп үилүрери көрдүнген. Ынчангаш январьның баштайгы хүннериниңден эгелээш ажылдаар турушу бүрүзүнге камналга курлавырларын дилеп эгелээннер. Үш муң хире кач эзилдирикчилери, шуткукчулар, слесарьлар, фрезеровщиктер хуузунда камналга агар саннараыт болганнар.

Уткуштур план талазы-биле Чебоксарының агрегат заводунуң үлегери беш чылдың дөртү чылында автономнуг республиканың он-он үлетшүр бүдүрүлгелери ажыглап эгелээннер.

В. ИВАНОВ,
СЭТА-ның корр.

Чебоксары.

БАМ-ГА БААР ЧҮЎКТЕР

БАМ тудугжуларынга баар чүүктерни чаа маршрут-биле—Байкал тоннелин оюп эртип турар 16 километр дурттуг тур орукту дамчыы чедирип турар. Хуусаазындан бир чыл эрте туттуна берген оруктуң Даван өртээлинге демир-оруктуң баштайгы составтары чедип келгилээн.

Байкал даанның чоон талакы ийиге чеде берген чүүкту бир-ле дугаарында хүлээп алыр хүндүлүг эргени «Нижнеангарскстрановстрой» трестиң ында участогунда тывыскан.

Ол участоктуң удуртукчузу комсомолду Сергей Вишненко болгаш оон эштери крановщиктер Л. Бондарев биле Ю. Волков, бульдозерист С. Зенкин олар Байкалдан эжиндирери доозулган соонда аңаа чеде бергеннер. Оларның эжишаактары 1978 чылда Курлы портка БАМ тудуунга хереглээр 130 муң тонна чүүктү хүлээп алган.

Д. САНЖИЕВ,
СЭТА-ның корр.

Даван,
Бурят АССР.

КУШ АЖААКЧЫЛАРЫ КҮРЛАВЫРЛАРНЫ ТЫП АП ТУРАР

«Бройлер» бүдүрүлге каттыжышкынында эң улуг куш фабриказы «Марийскаяның» күчүзү төлевилеттингениниңден бүдүн чартык катап улгаткан. Марий АССР-де бүдүртүүн турар бүгү куш эъдинин үштүн бир кезини ында бүдүрүп турар. Бройлер өстүрерин үлетнүр технологизыныче шилчидерге ол хире ажыктыг боор-дур.

Куш фабриказы бүдүн чыл дургузунда үзүктел чокка ажылдаар, чылдың кайыдаа үезинде белен продукцияны берип турар. Ында эң чаа дериглер-биле хандыртынган үжен хире цехтер болгаш механизастаттынган шуулуглар ажылдап турар. Оон ачызында эвээш куш-ажыл чарыгдап турган хөй эътти бүдүрүп ап болур.

Продукцияны улам арбыдады бүдүрериниң курлавырлары куш ажаакчылары тып ап турар. Чижээ, чүгле бройлерни клеткаларга ажаар арганы шиңгээдип алганының ачызында продукция бүдүрүп үилүрери 1400 тонна немешкен. Коллектив ындыг дилээшкиннерни бо чаа чылда база уламчылап турар. Чижээ, ийи каут клеткаларны ажыглаары элээн ажыктыг болур дээрзи чугаа чок. Куш ажаарының шак ол дешилгелиг технологизыын шиңгээдип алыр талазы-биле ажылдар эгелей бергилээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунга бодунуң чугаазында эш Л. И. Брежнев бройлер куш ажылын дүрген хогжүдериниң чугулазын айыткан. «Марийская» куш фабриказының коллективи курлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, бүдүрүлгениң улам ынайгы реконструкциязының ачызында беш чылдың төвүзүнде продукция бүдүрерин ийи катап көвүдедир, оон уламы-биле бүдүрүлгениң төлевилеттинген күчүзүн барын-ла үш катан улгаттырарын шиитпирлээн.

Л. КОНОРЕВ,
СЭТА-ның корр.

Йошкар-Ола.

УРАН ЧУУЛ-БИЛЕ ТЕХНИКАНЫҢ ЭВИЛЕЛИ

«Мордва хөлөр» фабриканың даарап үндүрген эр улустуң дыртык моюндуруктуг хөйленнери Саранскиниң магазиннеринге үр чытпас. Стол шывыглары, аржыылдар, фартуктар, халаттар болгаш ол фабриканың өске-даа продукциязын чон ажок хереглээр. Национал хөлөр, угулзадар-биле каастап даараан кыыглар бүдүрери ында зажок көвүдеп турар. Постерге каасталга даараалгаларын механизаастаан тускай цехти тургузуп, бүдүрүлгени реконструкциялааныың түңнелинде ыныг чедишкин чедип алдынган. Машиналар ажыглаанының ачызында кылыглардың ассортиментизи база калбарган. Фабриканың модельчи-конструкторлары 1979 чылда машина-биле бүдүрер кылдыр он чаа кылыглардың моделин дамчытканнар.

Механизаастаттынган куш-ажылды шиңгээдири ажылчыннарның мергежилин шыңгыы бедидерин негээн. Ынчалзажок шеверлериниң уран хөлөр даараар чаңчылы уттундурбаан.

— Машиналарның даарап үндүрген кылыглары боттарының шынарының талазыбиле хол-биле аажок кызымак даараан кылыглар-биле адаанпажын болуулар,—деп фабриканың хол инженери Л. Сударева чугаалаар.—Ындыг-даа болза эң шарын операцияларны мурнунгызы ышкаш хол-биле даараар шеверлерге кылдырып турар бис. Ындыг ийлы-биле уран даараныкчыларның хууда чогаадыкчы чоруун камгалап, чагыларны бедик шынарлыг күүседирин хандырып турар бис.

Автономнуг республиканың улусчу уран кылыглар бүдүрүлгелериниде ус шеверлериң чаңчылдарынга хумагалыг болуру дурум болган. Шеверлериниң хууда чогаадыкчы чоруунуң сайыралы-биле дүштүр механизаастаттынган цехтерлиг бүдүрүлгелер аныяктарны боттарынче хандыкпылын турар. Улусчу шеверлериниң салгакчыларының саны өзүп турар.

А. ПАПЕТА,
СЭТА-ның корр.

Саранск.

ЧАЙ КАДЫНДА СҮНДУГАР ИЖИ

«Тэшчыы», «Гармончу», «Дайынчы» деп көрүштүг ыыш скульптуралар, чонунуң төөлдарының ыыштта чуруп чазап каан маадырлары калмык бот-тывыштыр чурукчуларының ажылдаарының делгелгезинге бедик үнелелдерни алгылаан болгаш Элистада чурт-шинчилел музейниин делгирлериниде салдынган.

Ол ажылдарының автору—мал эмчизи К. Цеденов—автономнуг республикада шимелде уран үүлүнүге сонуургалдыларга эки билдингир. Ыыштан скульптура кылыры, көрүштүг белектер чазаары—оон шагдан бээр-ле сундугар ижи, бодунуң бүгү-ле хостут үе-шагын аңаа чарыгдаар.

Цеденов чазаныр мергежилин улам-на сайыраңгайжыдып, профессионал чурукчулардан өөренип ап турар. Ажылдың темазын аңаа амыдырал бодуу-ла алып берип турар. болук кижилериниң хөй кезин шагда-ла оон ажылдарының маадырлары ызы үлегерлээн овурлары болу бергилээн.

К. Цеденов—шимелде уран үүлүнүң элээн хөй делгедгелериниң лауреады болган дипломантызы. Оон чамдык ажылдары белек кылдыр арбыдады бүдүрер кылдыр сумелеттирген.

П. ШАМРАЕВ,
СЭТА-ның корр.

Элиста.

ХООРАЙНЫҢ БАЖЫҢНАРЫ БЕДИП ТУРАР

Чечен-Ингуштуң найысыладының бөгүнгү архитектурлуг овур-хевирилиң онаалаңыр үүлү болза оон өрү алзы бедип турары. Квартираларын таарымчалыг кылдыр планнаан тос каут чуртталга бажыңы чурттакчыларын хүлээп алган. Онзагай конструкциялыг 12 каут бажыңче чурттакчылар кирер чыгаан. Грозныйның төп улуг кудумчузунда 16 каут чурталга бажыңының фундаментизин салын эгелээн. Бо чаа тудуглар Грозный хоорайның хөгжүлдезиниң үүл планын бүүгаар кылдынып турар болгаш хоорайның үштүн бир кезээ ындыг бедик бажыңнардан тургустунар.

Бедик бажыңнарлыг кварталдар үүгле чаа микрорайонларга тургустунар эвес. Хоорай кыдыында шалыпкыны-биле калбарын турар чаа тудуглар-биле чергелештир хоорайның төп кезээнде үүндезин реконструкциялар боттанын, амгы үеним чаа архитектурлуг ансамбли хевирлеттинип турар. «Юбилейный» деп кинотеатр, цирк, нефть институдунун он каут комплекизи, парлалга бажыңы ажыглалда киргилээн. Кончуг эки белекти—чаа тутуунган театр бажыңларын орус болгаш чечен-ингуш шиңтеатрларының коллективтери алгылаанар.

Чуртталга тудуунуң темпиин улам бедип турар. Беш чылдың эгезинден бээр нефтяниктер болган химиктер хоорайында аллы муң ажыг өг-бүледер чаа квартираларже көчүп киргеннер.

Г. НАСОНОВ,
СЭТА-ның корр.

Грозный.

АБАКАНДА ЗАВОД КОМПЛЕКИЗИ

Сибирьде Абакан хоорайның чоогунда демир-орук вагоннары, тускай платформалар болгаш онзагай контейнерлер бүдүрер делегейде эң улуг завод компленизин тудуп турар.

Делгем хову черде амдан эгелеп улуг корпустар бедип үнген, ынаар автомобиль болгаш демир-орук шугумнарын, электри дамчыдылгазын шөйген. Комплекстиң чамдык кезээн шагда-ла ажыглалга киирген, Совет Эвилелиниң дыка хөй районнарындан болгаш янзы-бүрү чурттардан аңаа кээп турар хөй-хөй чүүктерни ук комплекс чүгле ийи чыл дургузунда хүлээп ап келген эвес, харын чагычыларга бодунуң баштайгы кылыгларын база чорудуп берип келген.

— Эң баштай чылда 21,5 муң чаңгыс аай чүүк вагоннарын бүдүрүп үндүрер деп планнап турган бис—деп, Абаканның вагон тудуушкун каттыжыышкынының кол инженери Владимир Комаров чугаалаар. — Ынчалза-даа чаа бүдүрүлгениң аргаларын болгаш делегейниң бараан саарылгазының өзүп турар хереглелдерин чогаадыкчы өзү-биле өөренип көргеш, төлевилекчилер аңаа чогуур өскерилгелерни кииргеннер. Ам чылда 24,5 муң вагоннарны бүдүрери көрдүнген болгаш оларның хевирлери база хөй янзы болур. Чижээ, янзы-бүрү химиктиг продуктулар дажыглаар цистерналар чеди янзы хевирлиг болур болгаш оларны дөрт база сес өскүзүг кылдыр ыылыр.

— Бистиң каттыжыышкынның шиңгээдип алган баштайгы продукциязының контейнерлер дажыглаар чаа хевириниң тускай платформалары хамааржыр— деп, Владимир Комаров оон ыңай уламчылаар.—1978 чылда 1500 ындыг платформаларны бүдүрүп үндүрген бис. Кол корпустуң тудуу доостуру билек оларның бүдүрүлгези ийи катап көвүдээр. Амгы үеде ажыглап турар 62 тонна чүүк кирер тускай платформа кайызы-даа чээрби тонна ийи контейнерни солуп ап турар. А бистиң бүдүрүп эгелээр платформавыс үш ындыг контейнерлерни солуп ап болур. Ынчаарга бистиң платформавыс контейнерлер быжыглаар автоматтыг херекселдерлиг болгаш аңаа 10, 20, 30 тоннаның контейнерлериндаа үүдүрүп болур. Ынчангаш совет конструкторларның чогаадып тургускан вариантызы делегейде эң эки хевир бооп турар.

Эрткен чылдың төнчүзүнде он бир янзы-бүрү хевириниң контейнерлерин бүдүрер каттыжыышкынның база бир заводу ажыглалга кирген. Ук контейнерлериң эң-не массалыг хевири болза чээрби тоннаның контейнери болур. Абаканның контейнерлерин транспорттуң бүгү-ле хевирлеринге таарыштыр кылган. Оларның быжыы болгаш агаар эрттирбези база онзагай, оларга чүүктү тос каът кылдыр-даа чүдүрүп болур.

— Заводтуң баштайгы эзлчээ чылда 16 муң контейнерлерни бүдүрер арганы берген—деп, түңнелинде Владимир Комаров чугаалаан.—Бирги эзлчегниң соонда ийиги эзлчег ажыглалга кирер. А дараазында беш чылда, кажан контейнерлер цеги бүрүн белен болурга, заводтуң чылда бүдүрүкчүлүү 50 муң чедер.

Борис ИВАНОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

ЧҮНҮ МУНАР БИС?

Автомобиль тудуучуларының он бирги беш чылда планнары кандыгыл, 1980 чылдан ыңай заводтар кандыг машиналар үндүрүп эгелээрил? Ол дугайын чугаалап бээрин ССРЭ-ниң автомобиль үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы Валентин Колемниковтан ПМА-ның корреспондентизи дилээн.

— Ниитилеп-биле алыр болза, чурттун бүгү автозаводтары боттарының продукциязын келир беш чылда чаартыр— деп, В. Колемников чугаалады. — Чаа хевириниң автомобильдери чоруурунга эптиг, ооаар үүлгө камналгалыг болуру чугаажок. А оон-биле калы машинанын кол көргүзүүлериңе үреличел эвези болгаш адилелиниң хуусаазы хамааржыр. Ону барымдаалаан, чаа идегелдиг материалдарны, резинаны чогаадып тывар, машинаның кезектериниң хуусаазын үзадыр аргаар-дыр. Бо беш чылды безин алыр болза, чүүк машиналарының капитал септелге чокка маннаары 50.000 километрге үзаар.

— Ол эки көргүзүүг-дүр. А төлевилеттинип турар чаа машиналар дугайында чүнү чугаалап болуруп?

— Ол дугайын ам дөрт чугаалаары эрте бооп. Конструкторлар боттарының чажыдын эрте ажыларына ынак эвестер. Ындыг-даа болза, машиналарның сайзырангайжыырының уг-шиниң дугайын чугаалап болур.

Чиик машиналар шуптузу— «Запорожец», «Москвич», «Жигули», «Волга»—кузовтарын шуут солуур. Олчының хевири улам көрүштүг, чараш аргаар. Волганың автомобиль заводунун ийи кол модельдери чаа индекс-биле үнүп эгелээр. Ол дээрге ВАЗ-2105 болгаш ВАЗ-2107 деп чаа машиналардыр.

— Совет чиик машиналарга конструкция талазы-биле чаа үүлдер немежир бе?

— Ынчаннайн канчаар. Техника чангыс черге таптап турар эвес. «Запорожец» моон мурнунда чүгле агаар-биле соотпунар шимчедикчилиг үнүп турду. Аңаа ам суг-биле соотпунар, оон улуг шылалдыг шимчедикчини салыр. «Москвич» болгаш «Жигули» мурнуку дугуйнче шылал дамчыдар көжүглүг апаар боор. Ындыг машинаны кылыры нарын, ынчалза-даа мурнуку дугуйн ажылдаар машина берге орук-тарга торулбас болгай. Ол дээрге айыыл чон болурунга эртиг.

— Бис чүгле чиик машиналар дугайында чугаалаштывыс. Чүүк сөөртүр талазы-биле айтырыгны олар шиитпирлеп шыдавас болгай?

— Ийе, бистин оруктарцвыстын кол эзлери чүүк автомобильдери болгай. Бистин мурнувуста шиитпирлээр чугула айтырыг салдыңган: чолаачыларның саның көвүдетейн, улам өзүп турар чүүк хемчээлин сөөртүп шыдаар кылдыр тургузары. Ынчангаш машиналарның чүүк алырының хемчээлин өстүрүп, машиналарга көжүгларны ажыглаар аргазын экижидип турар бис. Бо беш чылда машиналарның чүүк алыры 1,5 катап улгадыр.

— Чүүк машиналарының сайзырангайжыырының дугайында чүнү чугаалап болуруп?

— Чүнү-даа мурнаны Камаз комплекстин (КАМазтың) машиналарының дугайын чугаалаза эки боор. Ол ам безин кандыг-даа агаар-бойдустуг, оруктарлыг чедерге ажылдап болур эзээн каш хевирнин машиналарын бүдүрүп үндүрүп турар. Чоокта чаа ажыглалга кирген заводтар шыдал-күчүзүн аажок шалыпкын шиңгээдип ап турар. Эрткен чылын олар 40 муң ажыг машинаны берген.

Тускай сөөлгаларга ажыглаар машиналарны (кезээ болгаш коммунал ажыл-агыйларга, тудугга, медицинага, ветеринарияга...) бүдүрерин улам көвүдедип турар бис.

Автомобильдин болгаш автомоторларнын топ эртем-шинчилел институдунда кедээ ажылагыйта калбак ажыглалдың чаа машиназын ажылдап кылган. Оон дугуйлары хөлчок машнак, шуптузу шимчедикчиларын бүдүрүп үндүрүп турар. Оон конструкторлары ам 180 тонна чүүк сөөртүр боду дүжүрер машинаны чогаадып кааи. Оон узуну 15 метр, бедии—5 метр хире. 2200 ат күштүг дизель шимчедикчизи аңаа шакта 60 километрни эртер арганы бээр.

Чугаалаанай дизель шимчедикчилериниң эки талаларын база демдегдезе артык эвес. Ажылдап каапкан гаңында (ыжында) хоралыг бүдүмелдер эвээш, кывар чүүл чарыглалының талазы-биле камналгалыг шимчедикчини кылып бүдүрүп алыры белен. Оон аңгыда машиналарны газ одалгазыныче шилчидер талазы-биле хөй ажылдар кылдыныл турар. Аңаа машиналарны газ ажыглаар кылдыр шилчидер аппараттарны Рязаньда бир завод бүдүрүп эгелээн.

— Чурттуң автомобиль парыгында машина саны чылдан чылче көвүдеп турар. 1970 чылдан бээр ол 70 хуу өскен. Долгандыр турар бойдуска оон багай салдарын канчаар эвээмедип турарыл?

— Ол талазы-биле хемчегдер алдынып турар. Машина ыжында хоралыг бүдүмелдериниң хемчээлинге хамаарыштыр 1978 чылдың июль 1-ден эгелеп бисте күрүнениң чаа стандартын киргеп. Ол бистен технологтуг чурумну шыңгыы сагыырын, аңаа салдарлыг кезектерни бүдүрүп үндүрерде өн хынамчалыг болурун негеп турар. Хоорайның кудумчуларында агаарның машина ыжыбиле холушканын база хынап эгелээн болгай. Чижээ, Москва-веттин күүскому агаарның арынын байдалын хайгаараар болгаш хынаар тускай автоматчыткан системаны ажылдап кылгаш ажыглаарын шиитпирлээн. Ындыг система хоорай йштинге шимчээшкинни таарыштыр тургузып, агаарның хоралыг эвес болурун чедип алырынга салдарлыг.

Дмитрий САСОРОВ,
ПМА-ның корр.

Эртем-техниканың чедиишкиннери

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ, ЧАВЫРЫЛДЫРЫЫШКЫННЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш Л. И. Брежневтиң «Тайм» деп америк журналдың айтырыгларынга харыысы бүгү делегейге улуг сонуургалды болдурган. Делегейниң кол-кол парлалга чөрлери ук харыыны долузу-биле азы допчулап парлаан. Ол харыы болза бүгү делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыр, ону уламчылаар болгаш ханыладыр талазы-биле, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаар талазы-биле ажылдарны калбартырынга улуг идиг болган деп янзы-бүрү чурттарның тайылбырлакчылары демдеглеп турар.

Л. И. Брежнев болза, «күрүнениң кайгамчыктыг ажылдакчызы, талантыыг удуртукчу, делегейниң улуг күрүнезиниң хүндүткелин чаалап ап турар улуг баштыңчы болур» деп эш Л. И. Брежневтиң харыысын парлаан «Тайм» журнал бижээн. Оон баштап турары СЭКП ТК, партия болгаш бүгү совет улус Л. И. Брежневти болурчогууру-биле хүндүлеп турар деп, ол журнал бижээн.

«Таймның» редакторлары Л. И. Брежнев-биле ужуражыышкынның дугайын чугаалап тура, совет-америк харылзааларга болгаш бүгү делегейге тайбыны камгалаарынга хамаарыштыр шыңгыы, шынчы болгаш боттуг турушту илереткен. «Л. И. Брежнев тайбыңның идеалдарынга бердинген чоруу-биле биске улуг сонуургалды болдуруп, ол болза амгы үениң шынаплаа өзулуг мөрген угаанныг кижилериниң бирээзи, тайбыны быжыглаарының талалакчызы деп, америк журналдар каттыжыышкынының оралакчы президентизи Грювальд чугаалаан.

Эш Брежнев болза бозунуң баштап турары СЭКП ТК-да, совет улуста ниитизи-биле улуг хүндүткелди чедип алган кижи болур деп журнал демдеглээн. Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң аразында тайбың харылзааларны хөгжүдериниң өргежок чугулазының дугайын онзалап демдеглээн деп ол-ла журнал демдеглээн.

Л. И. Брежневтиң харыылары шынап-ла дыка байлак уткалыг, делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң, Совет күрүнениң шынныг, чөптүг, өргежок чугула болгаш боттуг, ажыл-хереки туружун херечилеп турар, ону шиитпирлээринзен тайбың камгалалы, айыыл чок чорукту быжыглаары болгаш тайбың догуиаашкынның принциптериниң бадыткаашкыны улуу-биле хамааржыр деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну демдеглээн. Болунуң хууда планын «совет айыыл» дээр хоп-нүүдээшкин-биле чажырып, оон-биле калы ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга улур «кыдат көзерни ойнаар» планны чажырып турар кижилерге совет удуртукчунуң сагындырыы өөредиг болур деп ол-ла солун бижээн. Л. И. Брежнев бодунуң харыысынга политиктиг авантюризмни согуушкун-биле сойгалаан деп, ол солун айыткан.

Социалистиг чурттар шериг күжү-биле Барыын чүүкту ажарын бодавайн турар деп Л. И. Брежневтиң медеглээнин Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн.

Социалистиг чурттарга чүгле идегелдиг айыыл чок чорук херек. Бир эвес боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сөксалыр, дайын белеткелдерин кызыырар, делегей харылзааларының политиктиг климадын чымчалыр болза ийи талаларының айыыл чок чоруу экижир деп, эш Л. И. Брежневтиң чугаалаанын Чехословакияның «Руде право» солуну демдеглээн.

Амгы үениң эң авторитеттиг политиктиг ажылдакчызы, тайбың дээш демиселчи Л. И. Брежневтиң харыызы делегей амыдыралынын чугула айтырыгларының талаазыбиле шын угланыышкынны тозарадырынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг бооп турар деп Мооллуи МОНЦАМЭ агентилели тайылбырлаан.

АКШ-та болгаш Барыын чүүкүн өске-даа күрүнелеринде чамдык кижилерге кыдат улургулаңның Совет Эвилелиниге улур дайынзырак политиказы тааржып турар, оон түңнелинде Пекинни социализм делегейинге удур ыйыышкын кылыр чепсек кылдыр хуулдурар кордалдар тыптып турар апарган. Ындыг политика болза бүгү-ниити тайбының хөрээнге айыылды тургуаун турар деп эш Л. И. Брежневтиң медеглээнин Англияның «Файнэншл таймс» солуну онзалап демдеглээн.

Совет-америк харылзааларын чүгле болур-чогуур эвес, харын эки болур ужурлуг. Ол дээрге — утопия эвес. Ону чедип алырының үнелеинин шагда-ла тургускан, ынчалза-даа бо херекке шаптыктаашкыннар тывылган, ону чайладыр деп ССРЭ-ниң удуртукчуу эш Брежнев медеглээн деп Финляндияның «Хельсинкин саномат» солуну бижээн.

(СЭТА).

ПКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

ЛИССАБОН (СЭТА). Португалияның Компартиязының пленуму аңаа бооп эрткен. Эрге-чагырга Мота Пинтунуң чазаанга шилчээн соонда чуртун иштики политиктиг байдалынга анализти кылган резолюцияны пленум хүлээп алган.

М. Пинтунуң кабинединиң политиктиг сорулгазы болза, национал берге айтырыгларны шиитпирлээри эвес, а апрель революциязының соонда чуртка боттандырган демократтыг чаартылгаларже, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынче дүрүм өзугаар эвес болгаш конституцияга удур шаап халдаашкыннары уламчылаары бооп турар деп резолюцияда чугаалап турар. Чаа чазак аграр реформаны узутпаарын оралдажып, национализастаашкын кылырынга удурланып, күрүне контролюнда турар бүдүрүлгелерни оон эрги эзлеринге эгидип берип турар. Демократтыг эргелерни болгаш хосталгаларны база кызыгаарлап турар.

Португалия «ниити рынокка» кирер болза, революцтуг чаалап алыышкыннар узуткаттынар, монополистиг күрүне капитализми катап тургустунар деп ПКП ТК-ның пленумунуң резолюциязында айыткан.

УЛУСЧУ-РЕВОЛЮСТУГ ЧӨВҮЛЕЛДИҢ ДОКТААЛЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Кампучия Улус Республиканың Улусчу-революстуг чөвүлели тускай доктаал парлап үндүрген. Мурнунда турган өзүчурумнуң даштыкыда бүгү төлөө чөрлери — элчин чөрлери, миссиялар болгаш делегей организацияларында ведомстволар Кампучия Улус Республиканы төлөәлөәр эргези чок болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазын сокса-дыр ужурлуг деп, ол доктаалда онзалап демдеглээн. Ол төлөө чөрлериниң кампучи ажылдакчылары чаа айтыышкыннар алгыжеге чедир ол чөрлериңе артар болгаш улустуң база күрүнениң эргеажыктарынга хора чедирип болур ажыл-чорудулганы кылбас ужурлуг.

Улуска дүжүрткен Пол Поттуң — Иенг Сариниң бөлүүнүң элчин чөрлери болгаш миссиялары бар чурттарның чазаактарындан ол төлөө чөрлериниң эт-херекселдерин болгаш документацияларын улустуң долу деткимчезин алган болгаш делегейде калбаа-биле хүлээп көргөн Улусчу-революстуг чөвүлелге дамчыдын бээри-биле камгаларынга дуза көргүзери Улусчу-революстуг чөвүлел кампучи улустуң кара чаңгыс хоойлу өзугаар төлөәлекчизи бооп дилээн дээрзин доктаалда онзалап демдеглээн.

Палестинаның национал чөвүлелиниң сессиязы

ДАМАСК. (СЭТА). Палестинаның национал чөвүлелиниң —араб палестин улустуң хоойлу үндүрер дээди органының 14-ку сессиязы бодунун ажылын ында үргүлчүлевишаан.

Шуулганың киржикчилериңе Сирия Араб Республиканың президентизи Х. Асад байыр чедирген. Чоокку Чеон чүкке чөптүг болгаш быжыг тайбыңны тургузаары Палестинаның араб улузунуң бот-башкартынар болгаш бодунуң тускай хамаарышпас күрүнезин тургузарынга чедир национал эргелерин боттандырып чорудары-биле тудуш харылзаалыг деп, ол медеглээн. Ол эргелерни боттандырын чорудары дээш демисел болза Чоокку Чеон чүкке тайбынче боттарының чүүкүп турарының дугайын медеглеп турарларның ак сеткилдиниң кол үндезини болур.

Кэмп-Дэвидке болган египетнараиль дугуржулганы САРның президентизи шиитпирлип-биле буруу шапкан. Ол дугуржулганың сорулгазы болза араб эп-сеткил каттыштырылгазын кошкалыры болур. Нараиль-биле чангыс талалыг дугуржулганы чаргаш база Египетти ниити араб хүрээленден үндүргеш, президент Садат араб чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының Рабатка болган чөвүлел хуралынга Египеттин палестин улуска хамаарыштыр алган хүлээлгелерин уткан.

Палестинаның араб улузунун кара чаңгыс хоойлу өзугаар төлөәлекчизи кылдыр Палестинаны хостаарының организациязын хүлээп көөр дугайында шиитпирни тооп көрбейн, Садат ол организацияның өмүнээзинден чүве чугаалаар эртени болунга алырын ораллашкан деп, САР-ның президентизи оон ынай чугаалаан. Эжелеттирген араб девискээрлерге «административтиг автономия» деп адаар чүүлү кирерги баш удур көрдүнген Кэмп-Дэвидтин дугуржуушкунунга ат салгаш, президент Садат оон-биле Израильдин эжелекчи чүткүлдериңе дүжүп берген.

Египет удуртулганын дүжүп берикчи угланыышкынына Багдадка дээди деннелге болган чөвүлел хурал харыы болган. Ол хурал Палестинаның араб улузунуң хоойлу өзугаар эргелерин боттандырары дээш демиселди болгаш Израильдин эжелеп алган чөрлерин дедир эгидерин арабтарның ниити национал сорулгазы кылдыр хүлээп көрген деп, ол онзалап демдеглээн.

Палестинаның араб улузунуң хоойлу өзугаар национал эргелерин долузу-биле боттандырын чорударына чедир демиселди сирий улус уламчылаар, эжелеттирген девискээрлерде арабтар-биле кады империализмнин, сионизмниң болгаш реакцияның суулчаазынге удур ниити араб чаңгыс эпти быжыглаар сорулга-биле бүгү күжениишкиннерни моон соңгаар-даа үндүрер.

«Стивенс» дээр пос-таавының улуг фирмазының продукциязын садып алырындан ойталаар кампания Каттышкан Штаттарда уламчылавышаан. Ол фирманың эзлери боттарының бүдүрүлгелеринге профэвилелдерни тургузарын чепшээревейн турарлар. Бүдүрүлге эзлериниң кара туразында аажылаашкыны америк хөй-ниитиниң ханы килеңнээшкинин болдурган.

ЧУРУКТА: «Стивенс» кампанияның ажылчыннарга удур практиказынга удурланган Нью-Йоркка болган чыскаал.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

КЫДАТТА УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛДАРЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелиниң корреспондентизиниң Пекинден дыңнатканы-биле алырга, январь 14-те болгаш 15-те партияның, администрацияның болгаш шеригниң дээди органнарынга хомудал кирери-биле чурттун янзы-бүрү районнарындан найысылалда четкилеп келген ажылчы чоннарның чыскаалдары болган. Истеп сүрүүшкүннерге болгаш ашка удурланган база кижиниң кол эргелерин боттандырып чорударын негээн 300 хире кижи Пекиниң төп кудумчулары-биле база Тяньаньмэнь шөлдү таварып эрткеннер. Кыдат удуртулганың турун турар чери Чжуннаньхайның чанынга тарадыр ойладыр деп оралдашкан шериглер оларны доктаадыпканнар. Чыскаалганнарның бирээзиниң медеглээни-биле алырга, олар аңаа кайын-даа камгалал тып ап чадааш чедип келгеннер. Оон чугаазы-биле алырга, кедээ чөрлерде кара туразында аажылаар чорук тергиндээн. Мурнукузу ышкаш кижилерни истеп сүрүп турар.

Ол болза кыдат ажылчы чоннарның аар-берге байдалга удурланган база кижиниң кол эргелерин боттандырып чорударын негээн 300 хире кижи Пекиниң төп кудумчулары-биле база Тяньаньмэнь шөлдү таварып эрткеннер. Кыдат удуртулганың турун турар чери Чжуннаньхайның чанынга тарадыр ойладыр деп оралдашкан шериглер оларны доктаадыпканнар. Чыскаалганнарның бирээзиниң медеглээни-биле алырга, олар аңаа кайын-даа камгалал тып ап чадааш чедип келгеннер. Оон чугаазы-биле алырга, кедээ чөрлерде кара туразында аажылаар чорук тергиндээн. Мурнукузу ышкаш кижилерни истеп сүрүп турар.

Ол болза кыдат ажылчы чоннарның аар-берге байдалга удурланган чыскаалдарының бирээзи болур. Январь 8-те эрге-чагырганың кара туразында аажылаашкының болгаш ашка удурланган тараачыннар Пекинге база чыглып келген.

Бүгү үүлдерни барымдаалап көөрге, ажылчы чоннарның хөделишкиннери чурттун хөй районнарында бооп турар Франс пресстиң Пекинде корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, чөкта чаа эң эвээш ажыл төлевиринге болгаш күш-ажылдың аар-берге байдалдарынга удурланып, Шанхайның торгу-пөс фабриказының ажылчыннары кудумчуга чыскаал кылганнар. Чыскаалдың киржикчилери оларның шалыны эмин эрттир эвээш болганындан «олар ургулчу аштап чоруурлар» деп медеглээннер. Чыскаалды тарады ойладып тура полиция боолап ангелээн болгаш бир хөрээжен кижини балыглаан.

Сөөлгү үеде Кыдаттың өлөөн каш хоорайларынга хоорай школаларының доозукчуларын кедээ болгаш ырак районнарже үргүлчү күш-биле чорудуп турарынга удурланган аныяктарның чыскаалдары база болгулаан.

Чурттун үлетшүрүүнүн улуг төөв болур Шанхайга декабрьда өлөөн каш хонук дургузында аныяк кыдаттарның чыскаалдары бооп эрткен. Олар хоорайга ажыл бээрин негээннер. Чыскаалганнарның арызынга кедээ районнардан чажыды-биле четкилеп келген өлөөн каш муң аныяктар бар болган. Оларны хуулдурда олар кузеевейн турда-ла кедээже шөлүпкен турган.

Шэньси деп сонгу-барыын можунуң төөв Сиань хоорайга «культура революциязының» үезинде кедээже шөлүттүрүпкен 30 аныяк кижилер январьның эгезинде аштаашкын чарлааннар. Боттарының төрүттүнген черинге болгаш өскен черинге чурттаарын болгаш ажылдаарын чөпшээрээри олар негээннер.

Эрткен айда «Жэньминь жибао» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, «культура революциязының» үезинде Мао Цзедунуң тургусканы хоорай школазының доозукчуларын кедээже херек кырында шөлүүрүнүң практиказын уламчылаарын баш удур көрүп турар шиитпирни кыдат удуртулга хүлээп алган.

Улустуң амыдыралын экижидер дугайында негелдерни барымдаалап көөр деп Пекиниң удуртукчуларының хөй удаа аазашкыннары турбуже, кыдат ажылчы чоннарның байдалы аар-берге болуп хөөрээр арткан. Ол чорук таарзынмас чорукту болдуруп турар.

ССРЭ — АКШ: эмчилерниң кады ажылдажылгазы

Совет специалистериниң белеткээни кылымал чүректи автоматтыг башкарарының системазын январь 16-да Москвадан АКШ-че чоруткан. Бо онзагай тургузуунга медицина болгаш кадык камгалал талазы-биле чазактар аразының совет-америк дугуржулгазынга дүүштүр ажылдап кылган. Совет талаган бо ажылдың таарыштырыкчызы, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң трансплантология болгаш кылымал органнар талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң директору, ССРЭ-ниң Медицина эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү В. И. Шумаковтуң чугаалааны болза:

— Кылымал чүректи ажылдап кылыры эртем-техника талазы-биле дыка нарын соруга бооп турар. Бир эвес ону долу шиитпирлээр болза аарыгларга, аар-уржуктарга удур кижи төрелгетениң улуг базымы болур ийик. Амгы үеде совет болгаш америк специалистер кылымал чүректиң янзы-бүрү хевирлерин тургузар талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эмчилери кылган ажылдарын солчуп турар. Ийи чурттарның специалистери чогаадып кылган чүректерни дириг амытаннарга шенеп турар, чүректи солуур аппарат салган дириг амытаннар өлөөн каш хүннерде чурттап турар.

Бистин бот-бодувуска ажыктыг кады ажылдажылганы чорудуп турарывыстан амгы үеде эң дээре өөн түңнелдериви бот-бодувуска дамчыдышкан бис. Эң-не берге сорулга болза кылымал чүректи автоматтыг башкарарының системазын тургузары болур. Бо айтырыгны совет специалистер чедиишкиниг шиитпирлээн.

Эмчилер, биологтар, кибернетиктер, математиктер, инженерлер болгаш өскедаа специалистер кылымал чүрек боду бүткен дириг чүрек ышкаш ажылдап, организмге өскерлиишкиннериң таарыштырар арганы тургускан.

АКШ-че чоруткан система организминиң физиологтуг хереглелинден хамаарылга чокка кылымал чүректиң ажылын башкарар аргалыг. Совет специалистериниң кылган шенелделери оон идегелдиг ажылдаарын көргүскен.

Оон-биле кады америк специалистер чүректиң эки ажылдаарынга тааржыр материалдарны бисче чорудуп берген. Кылымал чүрекке ону ажыглаары шенелделериниң түңнелдерин эки жидер.

Мынлыг янзылыг эртем солчуушкуну—ийи чурттарның специалистериниң бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылгазының үлегер-чижээ бооп, бо чүс чылдың эң гуманныг айтырыгларын шиитпирлээринте дузалаар.

З. ХРОМОВА,
СЭТА-ның корр.

Ада-иелерге

ӨГ-БҮЛЕ БЮДЖЕДИ БОЛГАШ УРУГЛАР

Магазиннің ойнаарактар болгаш школачыларга бараан садар талазында садыгжының базарында белүк бичии оолдар, уругларга тургулапкан чамдыктары кыдырааш, ручка, а өскелери ойнаарактар садып турлар. Уругларның садыглажып алырын манап, оларны кичээнгейлиг сонуургап, аразында чугаазын дыннап турмен. Моон мурнунда холунга тудуп көрбээни дег садып ап турар чүүлүнүң өнүн, иштидаштын ажып көрген, бирээзи «Мону ал», ийигизи—өскени айыткан турлар. Ынчап турган садып алыр дээн чүүлдерин шилип алгаш, бөлүү-биле аразында ону сонуургап, чугаалажып чоруптулар.

Садыгжының чазык-чаагай, чымчак сеткилдиг, бичии садып алыкчыларның күзелин-биле туралаан чүүлүн ап бергенинге сеткилим өөрү. Бичии оолдар, уругларның бо садыглажылгазын бодаарга анаа бир херек чок чүве ышкаш сагындырар. А шынында ол ындыг эвес. Уругларның бо садып ап турар чүвези солун болуп турар эвес, а ону боттары шилип, улуг улустуң киржилгези чокка садыглажып турары солун болуп турар дээрзин эскердим.

Ном садыындан бир ава бичии оглун ыглады чедип алган үнүп келди. Оолдуң чугаазын дыңнаарымга «Садып бер, садып бер» деп диленип ыглаан чор. А авазы «көпеек чок тур» деп ону көнчүп, иткилеп чоруй барды. «Кандыг солун, чүруктуг чараш ном көрүп каан оол боор, незинин ылап-ла көпеек чок чорааны ол дрги бе?» деп иштимде бичии оолду кээргеп чыдып кагдым...

Акша-көпеек. Бо дугайын бистің уругларывыс канчаар бодап, маңаа хамаарылгазы кандыг болуп турарыл? Ону амыдыралда өске чугула чүүлдер дег шын медереп билип турар бе? Өг-бүленің бюджедин үлежириңге оларның киржилгези кандыгыл?

Бистің уругларывыс акша-көпеектің үнезин билип, аңаа эки хамаарылгалыг, бо талазы-биле шын кижизиттинген турар кылдыр уругларбичии турда-ла чогуур ажылды чорудар ужурлуг бис.

Чамдык уругларчаа кыдыраалыты эгезинден төнчүүнге чедир, бижиир, ручка, карандажын эчизинге киир бижиттинер, хөлчок камналгалыг, арыг-силиг болгулаар. А чамдык уругларындыг эвес—бичии-даа хумага чок, бүгү-ле чүвени хамаарылга чок бодаар, эт-херекселин, ном, кыдыраажын эчизинге чедирбес. Моон алгаш көөрге кижизидилге мында ийи аңзы болгандыр.

Уругларны камналгалыг кылдыр кижизиттиринге кол рольду ада-не ойнаар. Бистер уругларывыска бажыңның өрээдериңге сайгылгаан лампочкалары аңаа чырып турбазын, крандан суг халас төгүлбезин дээш чагып, кижизидер ужурлуг бис.

Чамдык ада-иелер уругларны бичиизинден эгелеп мынчаар камналгалыг, чүвени үнелеп билир кылдыр кижизиттиринге чөрүшкек, уругларны харам чорукка өөрени бээр дээр хөөннер база тургулаар. Ынчангаш ындыг ада-иелер уруглары чүнү күзей-дир, ону садып бээр, оларга кайы хамаан чок акша-көпеек бергилээр. Мындыг аңзылыг кижизидилгеден уругларның аажычаны ийи аңгы болуру ол.

Бистер уругларывыска айда ап турар шалынывыстың түүн чугаалап бээр, оон каш акшаны бажың хөлезиннинге, электри чырынга, телефон дээш ай санында төлеп турар акшавысты чугаалап, билиндирер ужурлуг бис. Мону уругларывыс билген турар ужурлуг. Өг-бүленің бюджединге уругларны мынчаар киириштиреге уруглар айда ада-незинин күш-ажылының түңнелин билип, боттарынга азы бажыңга кандыг-бир чүве садып алырда ада-нези ону ай иштинде ажылдап келген-дир деп чүвени биле бээр.

Өг-бүленің бюджедин билбес, кижилерниң күш-ажылының түңнелин үнелевес уруглар ада-иеге негелдези улуг, алыс боттары камналга чок болгулаар. Уругларның өттүнүүчел, хөй негелделиг болгулаары таварылга эвес. Акша-көпеектің үнезин билир уруглардан бис «идик-хевиңер камнаңар» деп артык негелде-даа кылбас ужурлуг бис. Уруглар ону чайгаар-ла биле бээр. Шак мынчаар кижизиткен уруглар ада-незинден артык көпеек аптарын бодавастар, а бистер оларга база бүзүрээр апаар бис. Мындыг өг-бүлеге акшаны ажыттавас ужурлуг. Аъш-чем садар дээнде уруглар ада-незин манавайн боттары садып алыр.

Уругларывыска бүзүреп, үстүкү-даа, эге-даа класстың уругларынга бистер көпеекти берип, садып алыр дээн чүүлүн боттарынга саттырарывыска олар хөлчөк өөрүүр. Мен бодаарымга үстүкү классларның өөреникчилеринге 15—20 көпеек карманынга чоруурр чугула. Чараш открыткалар, садып алыр чугула номдаа таваржы бээр.

Чамдык ада-иелер уругларга көпеек бээрге таакпылаар, оон кедерезе чыып алгаш, арага садып ыжер дээш шуут көпеек тудуспас болгулаар. Оларга акша-көпеекти тудуспазы—таакпы, арагадан оларны чарганы ол эвес болгай. Көпеек чок-даа чорааш олар таакпылап, араганы ижиптип болур. Борта кол чүве уругларга таакпынын, араганың хоразын чедир билиндирери.

Өске таварылгада мындыг база болгулаар. Ада-иелер хөлүн эрттир уругларынга бүзүреп, оларны акша-көпеекти шын чарыгдаарынга эки кижизитпейн, бо талазы-биле оларны чедир хынап көрбейн, оларга хөй акша тутсур чоруктар бар. Бо база-ла шын эвес. Эң ылангыя мындыг чижектерни малчыннардан көрүп болур. «Бис-даа шоолуг акшатөгерик тутпас улус бис ийин, ону суурда ажы-төлүвүс ап турар» деп чамдык малчыннарның чугаалажып олурарын кижи бо-ла дыңнаар.

Хыналда чок хөй акша алгаш, чамдык уруглар өскээр чарыгдап, таакпы, арага садар чоруктар болгулай бээри таварылга эвес. Шак мындыг чижектер эрткен чылын Барыын-Хемчик районнуң Хөнделен, Аянгаты школаларының чамдык өөреникчилеринге болгулаан. Үстүнде школаларга бөлүк уруглар, оолдар ада-незинин акшазын алгаш арагалап, корум-чурум үрээннер.

Чамдык ада-иелер боттарының уругларын акша-көпеекбиле «хөлезилей» бээр чоруктар база бар. Кандыг-бир чүве кылдырарда азы эки өөренир болзуңза, ону-мону садып, акша-көпеек бээр мен деп чугаалап олурары шын эвес. Эрткен чылын Дөн-Терезин ортумак школазының 8-ки клазының доозукчузу Виктор К. дээрзи экзамен дужаарыкдан ойталап, ада-незинге «мотоцикл садып бээр болзуңарга өөренир мен» деп негелде салгаш, өөренмейн туруп берген. Ада-нези өске арга тып чадааш, оглунуң өөредилгезин бодааш, аңаа «дүжүп берип», мотоциклди садып берген таварылга база бар. Ажы-төлду мынчаар «хөлезилеп» өөредип болур бе?

Оон аңгыда өг-бүленің бюджедин билбес, бо талазы-биле эки кижизиттинмээн уруглар ада-незинин карманындан бүдүү көпеек ап эгелээр ийикпе, бажыңга дөргүл-төрел чыылганда олардан көпеек дилепир, карманын чажыт үжээр чоруктарга чедирер. Ол чараш эвес. Ындыг чоруктар уругларны күдумчуга улус карманы үжээр, оорланыр чоруктарга чедирип болур.

Өг-бүленің бюджедин, акша-көпеектің үнезин эки билир уруглар өзүп келгеш бо талазы-биле кижизиттингенин эки көргүзер. Чамдык чаа өглениишкен аныяк өг-бүленің эдлери ажылдап алган акшатөгеринің шын чарыгдап билбес болгулаар. Ол чүл дээрге, оларны өг-бүлеге бо талазыбиле эки кижизитпээнивис болур. Ынчангаш уруглар бичиизинден эгелеп акша-көпеекти шын чарыгдап, оон үнезин билир кылдыр кижизидери—оларның келир үезинге улуг ажыктыг дээрзин ада-ие билзе чугула.

Х. МОНГУШ.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

М. Я. Крючковтуң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга

1917 чылдың декабрь 7-де Белоцарск (амты Кызыл) хоорайга Тываның орус чурттакчыларының III съездизи ажыттынган. Съездиниң делегаттарының аразынга Максим Яковлевич Крючков ук чернин тудугжуларының мурнундан сонгудуп чораан. Крючков ол съездинин секретарынга сонгуткан. Революсчу хөөн-биле чыглып келген делегаттар съездинин хүн айтырынга ажылчыннар болгаш тараачыннар депутаттарының край Советин организашташ, эрге-чагырганы оон холунче шилчидериниң дугайын чугаалашкан. Ынчалза-даа реакционерлер контрреволюсчуларның күжүнге даянып алгаш съездиниң ажылын үзе кирип, Совет эрге-чагырга дээш демиселдің удуртукчулары Н. Г. Крюков, М. Я. Крючков, М. М. Терентьев болгаш өскелерни-даа туткаш, Тывадан шөлүпкен.

Крючковтуң кады ажылдап чораан эш-өөрүнүң, оон соратниктериниң дугайында чугаадаа, бижээн үүлдер-даа хөй. А Максим Яковлевичиниң болгаш дугайында үүлдер ховар болуп турар. Оон төрүттүгүнген чылының болгаш амыдыралының сөөлгү чылдарының дугайында чүнү-даа билбес турдувус.

ТДЛТЭШИ-ниң үндүрүгени «Тывага СЭКП организациялларының төөгүзүнүң очерктери» болгаш «Тывага баштайгы Советтер» деп монографиялар-биле холбаштыр Крючков дугайында чамдык немелде чүүлдерни билип алыр аргалыг болган бис. Эрткен чылдың январь эгезинде улус депутаттарычын Иркутск область Совединиң сан-хөө салбыры ТДЛТЭШИниң адрезинге М. Я. Крючковтуң автобиографиязын болгаш оон хууда документилерин чоруткан.

Максим Яковлевич 1879 чылдың январьда Тифлис (амгы Тбилиси) хоорайга демиреорук шугумунуң таныылы кижиниң өг-бүлезинге торүттүнген. Авазы ядыы тараачын, үжүк-бижик билбес херээжен, улустуң айбызын кылып берип, тос уруун өстүрүп алыр дээш олут-чыдын чок ажылдап чораан. Чер хемчээрнин училищезинге өөренип турган, Максим айда 10 рубль стипендия алыр турган. Оон чартыын авазынче ай санында шилчидип чораан. Эртек-билигже сундулуг оол училищеге өөренип турган-ла, политиктиг бот-өөредилгениң бөлгүчүнге киржип турган. Училищени чедишкининг дооскаш, топограф мергежилдиг болган. Караа четпес болгаш Максим шериг албанындан хостаткан. 1901 чылдан 1907 чылга чедир бодунун өөренип алган мергежилин ёзугаар ажылдап келген. Ол чылдарда Елисаветпольяның демир-орук станциязының ажылчыннарының ортузунга политиктиг пропаганданы чорудуп турган. 1904 чылда большевиктер организациязының кежигүнү апарган болгаш 1905 чылдан эгелеп политиктиг стачкаларны организастап, чоннуң аас-кежиктиг чаагай амыдыралы дээш барла аргаларны ажыглап, демисежип чораан.

1905 чылда революцияның аштырышкынының сөөнда Крючков Елисаветпольдан үнүп чоруур ужурга таварышкан. Финляндияны таварты чажыды-биле ол Швециягa чедип келген болгаш оон Данияны, Германияны, Бельгияны таварты Францияга чеде берген. Ол чурттарны эргип чораан. 60 мун ажыг эмигрантыларның берге байдалда чурттап турарын караа-биле көрген. Берге байдалга таваржып келгеш, Максим Яковлевич келген оруу-биле дедир Россияга эвес келген. Баштайгы дээреде Тобольск губерниязында Тара хоорайга чурттап турган. Оон соонда Сыр-Дарьинск районга кээп чер ажыл-агыйының техниктиг кезээнин эргелекчизи болуп ажылдай берген.

1914 чылда ол оортан Тывага кээп, Туркестанга кылып турган ажылын уламчылаан. Белоцарскинин болгаш Тыванын күш-ажылчы тараачыннарының ортузунга революсчу пропаганданы нертередип, Советтер организастап тургузарынга идепкейлиг киржип чораан. Советтер тургузарының баштайгы шенеделеринин үезинде хоругдаттырган М. Я. Крючков болгаш оон эштери Минусинскиге турган.

1918 чылда Тывазын орус чурттакчыларының IV съездизинге край Соведин тургускаш, эрге-чагырганы өлче шилчиткен. Аңаа Крючков, Крюков болгаш Терентьев оларны Советтиң кежигүннери кылдыр боттары чокта сонгаан. Оон соонда Крюков биле Терентьев Тывага эвес келген, а М. Я. Крючков ажыл-херек аайы-биле Минусинскиге арткан.

Сибирьге контрреволюсчу үймээн көдүрүп кээп, Крючковту тудуп алгаш, кара-бажынга хоругдаан, оон соонда ону революцияның өске-даа активчилери-биле кады Чөөн чүкте шөлүлгеже аппар чорда, Черемховск уездизинге тура халышкан ажылчыннар хостап алган. Максим Яковлевич катап-ла революсчу ажыл-херекче шымны берген. 200 ажыг километр черни колдуунда чадаг артып чораан, ук уездиде чурттап турар тараачыннарның амыдыралы-биле, оларның революсчу хөөнү-биле таныжып, чаагай амыдыралды чаалап алырынче чоннун хей-аъдын көдүрүп чораан. Чедимче чок амыдыралдын аар-бергези, кара-бажынга чыдын турганы халалыг. дүнер, хүннер уржуу — тиф аарыг Максим Яковлевичиниң эрге-чагырганы өлче шилчиткен. Аңаа Крючков, Крюков болгаш Терентьев оларны Советтиң кежигүннери кылдыр боттары чокта сонгаан. Оон соонда Крюков биле Терентьев Тывага эвес келген, а М. Я. Крючков ажыл-херек аайы-биле Минусинскиге арткан.

Максим Яковлевич Крючковтуң революсчу ажыл-хереэзинин болгаш Тывага Советтер тургузарынга идепкейлиг киржилгезинин дугайында кыскаазыбиле чугаалаарга мындыг-ыр. Ынчалза-даа оон амыдырылының сөөлгү чылдарының дугайында кандыг-даа медээ билдинмес.

1924 чылдан эгелеп Максим Яковлевич бодунун хууда документилериниге М. Я. Крючков эвес, а Крюков деп бижип турган болган. Чүге ынчаар фамилиязын өскерткени билдинмес. Оон чылдагаанын тыварынга болгаш М. Я. Крючков дугайында чаа чүүлдер билип алырынга улуг назылыглар болгаш аныяк краеведтер, кызыл исчилер дузалажыр боор дээринге идегээр бис.

В. ДУБРОВСКИЙ,
төөгү эртемнериниң кандидазы.

ҮР ЧЫЛДАРДА КЫЗЫМАККАЙ АЖЫЛЫ ДЭЭШ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ОРДЕНИ — 5 ЧЫЛ БОЛГАН

Москваның Владимир Ильич аттыг заводунуң ажылчыннары М. И. Кисин, В. И. Поляков, В. А. Сошников олар ынчаардагы чаа доктаадып тургускан Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле шаңнатканнар. Оларга ук орденниң бирги, ийиги болгаш үшкү чергелерин тывыскан. Оларның бригадазы беш чыл планын үш чыл болгаш үш ай иштинде күүседип, күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидериниң даалгазын боттандырганы дээш оларга ындыг бедии шаңналды тывыскан турган. Ол 1974 чылда болган. Шаңнатканнарның бригадазы бо-даа хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап, беш чылдың үш чылдарының даалгазын хуусаадан эрте күүседипкеш, 1980 чылдың сентябрь 1-ге чедир хууда беш чыл планнарны күүседири дээш ажылдап турарлар.

I, II болгаш III чергелиг Күш-ажылчы Алдар орденни доктаадып тургусканындан бээр январь он сесте беш чылы болган. ССРЭ-ниң күрүне шаңналдарының аразынга ол шылгарал демдээ онза черни эзлеп турар. Оок-биле үлетпүрнүң, транспорттуң, тудугнуң ажылчыннары болгаш ол адырларның мастерлери, колхозчулар, көдээ ажыл-агый ажылчыннары чаңгыс-ла будурулге черинге, организацияга, колхозка азы совхозка үр үеде, бедик будурукчүлүг, кызымаккай ажылдаанда шаңнадыр.

Бүгү чуртта Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле 403 муң 670 кижи шаңнаткан. Ынчаарга 3142 кижи ук орденниң III болгаш II чергезин алганнар. Ол шаңналдарны алганнарның аразында металлургтар, шахтёрлар, нефтичилер, пөс-таавычылар, машина тудукчулары, тудугжулар, колхозчулар, транспорт ажылдакчылары, улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының төлээвеичилери бар. Бистің республикадан Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле 263, үшкү, ийиги чергези-биле 1 кижи шаңнаткан. Оларның аразында металлург Донгак Каадыр-оол, тудугжулар Калдар-оол Күжүгет, Валентина Борбак-оол, механизатор Доржу Дандар, республиканың алдарлыг ажылчы малчыны Орлов Оюн, полигрэфист Валентина Гнездюкова, хлеб быжырыкчызы Хомушку Кара-кыс болгаш өскелер-даа бар.

1974 чылдың январь он сесте ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле база бир шаңнал — «Күш-ажылдың хосчуну» медальды доктааткан. Оок-биле пенсия назыны четкеш, дыштанылгаже үнген ажылчыннарны, колхозчуларны болгаш албан-хаакчыларны оларның күш-ажылчы ачы-хавылазын демдеглээри-биле шаңнаар. Бистің чуртта оок-биле 5 миллион ажыг кижи, а Тыва АССР-ден — 2687 кижи шаңнаткан.

Т. МОНГУШ.

Хөгжүм-шии театрының аныяк артистери Ф. Шиллерниң «Кара сагыш болгаш ханы ынакшыл» деп шиизинде ойнап турары.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛ

Культура министерствозу эрткен чылдың төнчүзүнде тыва национал танцының бирги республика конкурузун организастап эрттирген. Наңысылал Кызылга районнардан 300 ажыг кижи составтыг 14 танцы коллективи ук конкурска киришкен. Аңаа ыракы Тожунуң ивижилери, Ак-Довурак биле Хову-Аксының ажылчыннары, школачылар, студентилер аңгы-аңгы танцыларын көргүскен. Конкурска пинтизи-биле 32 аңзы-бүрү танцыны бот-тывыңгыр ураң чүүл киржикчилери ойнаан.

Хореографияның негелделеринге дүгжүр «Ъат чарыкы», «Ээлдек шыңгырааш», «Хам» деп моон мурнунда-ла билдингир тыва танцылар-биле чергелештир «Тыванын чалыызы», «Хемчиктиң кыңгыраажы», «Долаана» деп чаа ритмге, музыкага тургустунган танцыларны көрүкчүлер болгаш жюри кежигүннери база конкурстуң киржикчилери сонуургааннар.

Конкурска киришкен танцыларның кол темазы күш-ажыл болганын эскерип болур. Ындыг танцыларны Каа-Хем районнуң танцы коллективи (удуртукчузу Т. Томбу), Барыын-Хемчиктиң танцы коллективи (удуртукчузу В. Куулар), Бай-Тайганың танцы коллективи (удуртукчузу В. Салчак) бараалгатканнар. Оларга «Тараа», «Чаагай далган», «Долаана» деп танцылар хамааржыр. Ол ышкаш малчынның берге күш-ажылын көргүскен «Хойжу» деп танцыны Чөөн-Хемчиктиң Шеми ортумак школазының башкызы Александр Шаалының күүсеткенин эки деп демдеглеп болур.

Тыва национал оюнга үндезилеттинген «Аскак-кадай» деп танцыны РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Кара-кыс Оюн тургускаш, эки күүсеткен. Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, ССРЭ-ниң Улустуң академиктиг танцы ансамблиниң удуртукчуу Игорь Моисеевтиң: «Чоннуң аас чогаалы догма болгаш кандыг-бир үзел-бодал-даа эвес—ол танцы тургузукчузунуң танцыны канчаар тургузарынга чугула херек фундаментизи-дир» дээни-ле чөп. Улустуң аас-чогаалынга үндезилеп тургустунган танцылар сценадан кажан-даа дүшпес ужурлуг. Ынчангаш «Аскак-кадай», «Чаагай далган», «Тараа» деп танцылар көрүкчүлерге чедингири-биле күүсеттинген.

Бистің республикада чоннуң аас чогаалынга үндезилеттинген болгаш чаа амыдыралды, күш-ажылды, дыштанылганы көргүскен танцыларны чогаадыкчы ёзу-биле тургузуп чоруур балетмейстерлер база бар. Оларга Барыын-Хемчиктен Валентина Кууларны, Ак-Довурак хоорайдан Оюмаа Седейни адап болур. Аныяк балетмейстерлерниң чогаадыкчы ёзу-биле тургусканы «Үдээшкин», «Доолаана», «Хемчиктиң кыңгыраажы» деп танцылары амгы көрүкчүлериниң күзелин хандырган. Ук танцылар республиканың бирги танцы конкурузунга шаңналдыг черлерни эзлээни-даа таварылга эвес.

Жюри Кызыл районда, Хову-Аксы суурда танцы ураң чүүлүнүң сайзырап орарын демдеглээн. Моон мурнунда ураң чүүл фестивальдарынга бо черлерден танцы коллективтери киришпейн турган.

Ниитизи-биле республиканың бирги танцы конкурузу эки эрткен-даа болза, четпестерни база көргүскен. Чамдык танцылар композиция, драматургия, овур-хевир тургузар талазы-биле ам-даа чедир ажылдаттынмаан болган. Ол болза республикада хореография талазы-биле кадрларның чедишпезинден болуп турар. Конкурс тыва хореографияны сайзырадырынче, танцы музыказын чогаадырынче, чаа танцы костюмнерин даараарынче улуг кичээнгей салыры чугула деп чүвени көргүскен.

А. АБАЙДУЛИН,
Кызылдың ураң чүүл училищезинин танцы башкызы.

Телевидение

ЯНВАРЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.05—«Хоглүг старттар».
11.50—«Үделге». Ураң-чечен телефильм. 1-ги серизы.
13.00—Сонгу чүктүң улустарының артистериниң концерти.
13.40—Медээлер.
13.50—16.00—Чапсар.
16.00—Медээлер.
16.20—«Сээц күш-ажылың — сээн бедиңи». Документалдыг фильмнер программазы: «Ак суургаларже орук», «Магарач», «Эш прапорщик», «Архитектор Джим Поросяның тураскаалдары».
17.20—«Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурларның клазы.

КЫЗЫЛДАН

17.50—Мультфильмнер программазы: «Жихарка», «Адыр, мана!»
18.10—Телемедээлер.
18.25—«Келир үе бөгүн төрүттүнер». Документалдыг фильм.
18.45—«Челээш». Дамчыдылга.
19.10—«Тыва неделя». Информастыг программа.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—«Маадырлыг чорук». Дамчыдылганы Совет Эвилединиң Маадыры чогаалчы В. В. Карпов чорудар.
20.00—«Шуптузуп биликээр мен». Киножурнал.
20.15—«Бөгүн делегейде».
20.30—«Улустуң чогаадылгазы».
21.20—«Үделге». Ураң-чечен телефильмиң баштайгы көргүзүү. 2-ги серизы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Балет дугайында». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Лепешинская чорудар.
00.25—01.05— «Силерниң дилээцер ёзугаар». «Эртенги почта». Музыкалыг программа. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.50—«Говенда». Уругларға ансамблиниң концерти.
18.40—«Аныяктарның адрестери».

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.45— «Угрюм-хем». Ураң-чечен телефильм. 4-кү серизы.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хар чаар. Барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 25—30, өске арткаларынга 18—23 градус соок болур. Автоструктарга көстүрү 2—4 километр.

Кызылга бүргеп, аязыр, эртен биче хар чаар. Барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 25—27 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

ЯНВАРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Чиндиңнээш» 10.00, 12.30, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Альманзорнуң балаазы» 9.20, 10.50, 12.20, 13.50, 15.20. «Кугитангның трагедиязы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дидим кижилер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Тыванын Рембыттехниказының амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң комплекстиг базазын ажытканы-биле холбаштыр хандырылга инженерин, материалдыг бөлүктүң бухгалтерин, склад эргелекчизин, дарганнарны, аштакчыларны, амыдыралдың нарын техниказын септээр талазыбиле өөреникчилерни ажылга чалап тур.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң базазы. № 2 автобус-биле төнчүзүнге чедир чоруур.

Амыдыралдың нарын техниказын септээр болгаш металл кылыглар кылыр цех, а ол ышкаш Эргелелдиң аппарады амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң комплекстиг базазының бажыңынче көже бергенин Тыванын Рембыттехниказы дыңнадып тур.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай. Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң базазы. № 2 автобуска төнчүзүнге чедир чоруур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыр № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 2-24-63, редакторуун орлакчызының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже амыдырал болгаш совет тургузу: коллегиясының 2-37-13, пропаганда киллезинин 2-31-75, культура киллезинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллезинин 2-21-47, үлетүр киллезинин 2-22-64, чаваа киллезинин 2-41-27, информация киллезинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаан.

Тираж 16933. Чагыг № 51.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыр № 1). ТС — 00609.